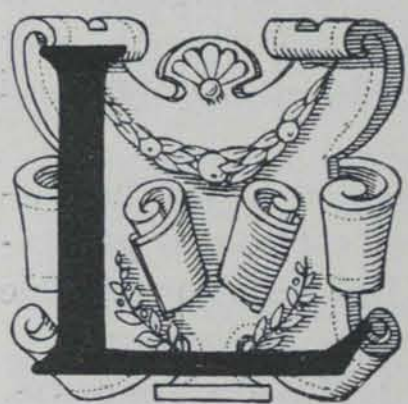

MEMÒRIA PRESENTADA PER LA SECCIÓ
HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ALS EXCELENTÍSSIMS SENYORS PRESIDENT DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA I ALCALDE DE BARCELONA, donant compte dels treballs fets durant l'any 1920.

LA Secció Històrico-Arqueològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, seguint el costum establert des de la seva fundació, té l'honor de dirigir-se a V. E. per a donar-li compte dels treballs fets durant l'any 1920. Les tasques de la Secció de les quals anem a parlar, són, naturalment, una continuació de les empreses en anys anteriors, un nou pas recorregut en el camí d'investigació i d'estudi de les coses catalanes que ens està encomanat. S'ha pogut definitivament organitzar el canvi de publicacions amb la abadia de Montecassino, un dels centres de cultura més interessants de l'Itàlia meridional; la «Prähistorische Gesellschaft» de Viena ha establert així mateix el canvi, que ha pogut a més renovar-se amb gran part de societats que havien sospès les seves publicacions, obligades per les circumstàncies. El canvi s'havia fins ara limitat als llibres que la Secció editava; l'extensió i intensitat de les excavacions prehistòriques empreses i els brillants resultats que n'han estat conseqüència, han permès ampliar-lo als objectes i material duplicat i moltes vegades repetit, procedent d'aquelles i que no és necessari conservar en el país, ni per a les col·leccions ni per a l'estudi; aquest material té una novetat, donada la escassetat d'excavacions que amb rigorós mètode científic s'han fet a la Península i completa sèries de museus forasters que poden oferir en canvi els seus repetits; aquest intercanvi s'ha organitzat enguany, com assaig, amb el Museu de Saint-Germain-en-Laye, mercès a la col·laboració de M. Salomon Reinach i amb els de Pamplona i Sant Sebastià, tant rics en material prehistòric.

La Secció ha continuat els treballs d'impressió dels llibres en curs, amb tota la activitat que han permès les seves condicions econòmiques. L'ANUARI és tirat en el moment d'escriure aquestes ratlles fins al full 40, compaginada la

resta del seu text i composta gran part de la Crònica, es dons qüestió de poc temps el poder donar al públic un nou volum d'aquesta magna publicació que en tan alt lloc ha posat el nom de l'INSTITUT. El volum II dels *Documents per a l'estudi de la Cultura medi-eval catalana*, que publica el Dr. D. Antoni Rubió i Lluch, està enterament tirat en quant el text; el Dr. Rubió n'ha acabat el pròleg que ha estat ara donat a la impremta i s'està redactant l'índex indispensable per a donar als dos volums d'aquest llibre tota la utilitat que poden tenir per al coneixement del nostre passat espiritual. Una publicació havia anunciat la Secció, ja des dels primers anys de la seva vida: la de la *Bíblia Catalana*, segons els antics manuscrits de París i Londres. La preparació d'aquesta obra ha estat entorpida per diversos motius, avui, però, resoltes totes les dificultats, la Secció ha pogut obtenir les fotocòpies dels manuscrits de París, íntegrament, i D. Ramon d'Alòs ha començat els treballs necessaris per a publicar aquest llibre fonamental dintre de la nostra cultura.

Una Memòria que la Secció va publicar contenia el pla de publicació de les *Cròniques Catalanes* degut a la competència del Sr. Massó i Torrents. Complint la norma que aquest pla li donava la Secció havia començat els treballs de publicació del gran corpus narratiu històric català del qual ja dos volums estaven en preparació; les *Gesta Comitum* en edició confiada als Srs. Barrau-Dihigo i Massó i Torrents i el *Dietari del Capellà d'Alfons V*, a cura de D. Josep Sanchis Sivera, canonge de la Seu valenciana. La generositat particular ha vingut en ajut de la Secció i aquest projecte que necessàriament hauria hagut de realitzar-se lentament, seguint les nostres possibilitats, serà un fet ben aviat. D. Rafel Patxot i D. Salvador Vilallonga, com executors testamentaris de D.ª Concepció Rabell i Civil, Vda. Romaguera, han inclòs dintre la fundació que porta aquest nom la publicació de les *Cròniques Catalanes*, baix la direcció científica de la Secció. Aquesta inclosió no solament permetrà dur a terme ràpidament la publicació de les *Cròniques*, mes encara facilita a la Secció atendre a altres edicions projectades.

Dintre del temps que ressenyem s'ha enviat a les Societats que tenen canvi establert amb la Secció el vol. III de *L'Arquitectura Romànica a Catalunya*. Aquesta, com les altres publicacions de la Secció, ha obtingut una immillorable acollida: MM. Dieulafoy, Brutails, etc. n'han publicat amples recensions en el *Journal des Savants*, *Le Moyen Age* i altres revistes diverses. L'autor ha estat distingit per l'Acadèmia d'Inscripcions de França amb el premi Raoul Dussaigneur.

La Secció ha atès com sempre, tots els aspectes de la cultura catalana que cauen dins la seva esfera d'acció i així s'ha preocupat de l'estudi dels monuments religiosos de la vella Terrassa, ha subvencionat el recull de la cançó popular mallorquina, ha acceptat els treballs d'organitzar a Catalunya la col·laboració de la nostra terra al congrés d'Art que ha de reunir-se a París per la tardor. El

Prof. Neuss de la Universitat de Bonn, ha pogut disposar per als seus treballs sobre antiga miniatura catalana de tot el material de la Secció. Allargariem excessivament aquesta *Memòria* que no vol ésser més que un índex dels principals treballs, si insistíssim en la col·laboració i ajut que totes les iniciatives profitoses per a la nostra cultura han trobat en la Secció. Aquesta ha pogut encara, mercès a les consignacions especials de que disposa, seguir l'estudi prehistòric i històric de la nostra terra i són aquests treballs els que anem a exposar sumàriament.

Els treballs d'exploració prehistòrica que, sota la direcció del Dr. Bosch i Gimpera va realitzant la Secció, han continuat l'any passat activament. Cal fer notar la col·laboració que ha trobat arreu la Secció per a dur a terme aquests estudis: els propietaris i Ajuntaments han donat tota mena de facilitats; les notícies de descobertes casuals es reben a la Secció, enviades pels erudits locals, sovint junt amb el material trobat. Cal citar entre aquests el benemèrit metge de la vila de Tossa qui ha descobert una vil·la romana d'època tardana, però del més alt interès per la seva disposició i pels mosaics que la decoren; el Sr. Santamaria comunica la troballa d'una habitació romana a Manresa; el Sr. Marquès, diputat provincial, la d'uns sepulcres a Seva; el P. Noguera la d'un mosaic, prop de Tàrraga. Podem assegurar que cap troballa important es fa avui a Catalunya, en aquest ordre, sense que l'INSTITUT en tingui coneixement.

En la *Memòria* passada es donava compte de la troballa d'un forn ibèric de ceràmica, a Fonscaldes, i dels primers treballs d'excavació, que han seguit en aquesta campanya amb els millors resultats. Una gran quantitat de vasos ibèrics, llisos o amb la seva típica decoració, han estat descoberts; el forn ha pogut ésser ben estudiat i restaurat, deixant-lo després, amb la col·laboració del Servei de Conservació de Monuments, assegurat contra tota possible destrucció. Ha prosseguit la excavació de Puig Castellar, generosament donat a l'INSTITUT per l'avui company nostre, D. Ferran de Sagarra. S'ha treballat en posar en clar el recinte d'Olérdola, tan discutit entre els arqueòlegs del romanticisme; un plano minuciós ha estat fet pel General Lammerer del servei topogràfic de Munich. Els resultats obtinguts en campanyes anteriors a Mallorca i Calaceit han augmentat amb la de l'any passat: noves habitacions i cambres del poblat de Capu-corb han estat descobertes i permeten estudiar la disposició d'aquests poblats mallorquins fins ara erradament interpretada; les coves d'enterrament de Lluçmajor descobreixen un aspecte nou de la cultura prehistòrica balear. A Calaceit s'ha pogut estudiar la disposició exterior del poblat, amb camins escalonats i defenses aïllades. Han estat explorats els dolmens de la comarca d'Espolla i altres de l'Empordà i Urgell. La Secció ha pogut encara col·laborar a les excavacions d'Empúries amb una maqueta de la ciutat i amb un plano topogràfic detalladíssim, obra de l'abans esmentat General Lammerer.

Consignada per la Mancomunitat de Catalunya una quantitat per a la publicació de Documents i Inscripcions, tot seguit la Secció Històrico-Arqueològica s'ha ocupat de l'organització d'aquests treballs, confiant-ne la direcció al seu Secretari. Era precis primer seleccionar del material immens documental que sortosament conserva encara Catalunya, potser, a proporció, més que cap altre nació d'Europa, el de més urgent publicació. Sens dubte calia començar pels de major antiguitat, més exposats a destrucció i base i fonament dels estudis relatius a èpoques posteriors. Aquells clarament s'ens oferien en quatre principals agrupacions: els preceptes i, en general, tots els documents procedents de la cancelleria Carolíngia i donats per Catalunya, la Marca Hispànica; amb ells pot dir-se que comença la nostra història documental. Paral·lelament, al costat d'aquests documents tenim les butlles i tota la sèrie d'instruments sortits de la Cort Pontifícia, relatius a monestirs, esglésies i gent catalana. Al costat d'aquests dos grups, hi ha la documentació carolíngia, pròpiament nostra: les consagracions d'esglésies, els judicis, els testaments, les vendes, la infinitat de contractes que els nostres arxius eclesiàstics i civils han conservat i que són inèdits en sa majoria. Els fonaments de la nostra llengua, de les nostres institucions, de la vida espiritual i política del nostre país, cal buscar-los en aquests pergamins relíquia dels fundadors de la nació catalana. Aquesta documentació es presenta o bé original o bé en còpies soltes o seriades en cartorals. De ço que havem exposat s'en dedueix clarament el pla que calia seguir en publicar la primera sèrie del nostre Corpus Documental: Preceptes Carolíngis, Butllari, Corpus de documents originals, Cartorals. Calia encara fixar un límit cronològic an aquesta primera sèrie, límit que no respongués a un criteri purament arbitrari sinó que en el possible senyalés una realitat històrica; aquest límit el dóna d'una manera prou lògica la fi de la dominació franca a Catalunya. Per aquest període publicarem íntegrament tots els documents que ens siguin coneguts, tant els originals com els que no ens han arribat més que per còpies; ens han decidit a la publicació íntegra dels documents relatius a l'època esmentada, diverses consideracions, com la de fer-los utilitzables per a l'estudi filològic i diplomàtic. Els treballs varen començar desseguida; el recull de preceptes Carolíngis està essencialment fet i estan preparats per a donar a la impremta fins els concedits per Girona, tenint en compte que per aquesta sèrie s'ha seguit un ordre alfabètic, a fi de tenir plegats els diferents diplomes concedits a un mateix monestir o església, la qual cosa permet veure'n la mútua relació i influència; estan copiats tots els demés i avançats els treballs de crítica de les diverses còpies dels que no s'han conservat originals. El Corpus de Documents està així mateix avançat: tenim copiats tots els documents del nostre Arxiu, els de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i els del fons de l'Universitat i de la Seu de Lleida; paral·lelament ha calgut fer la bibliografia històrica del període: estan fetes les paperetes del Cartoral de Sant Cugat, del *Liber Antiquitatum*, de la sèrie publicada per En Monsalvatge, del

Cartoral de Carlemany, del P. Villanueva. Cal citar encara la col·laboració de Mn. Pere Pujol, a qui s'ha confiat la còpia dels documents del riquíssim Arxiu de la Seu d'Urgell.

Normalment havia destinat la Secció, ja fa alguns anys, la consignació fixada per a Conservació i Catalogació d'Arxius i Biblioteques, a un Concurs anyal per a premiar la catalogació d'un arxiu local. Els resultats últimament obtinguts han fet que enguany la Secció destinés la consignació esmentada a l'estudi directe dels arxius i a l'adquisició de documents. En la *Memòria* anterior donàvem compte de la compra de l'arxiu de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona i exposàvem els fondos que el constitueixen i en fan un dels més interessants per a l'història de la ciutat; una part del preu de compra fou satisfeta l'any passat i la resta ha estat pagada aquest any.

L'Arxiu de la Seu de Lleyda conserva una sèrie de manuscrits de gran importància, tant per la seva antiguitat com per la seva procedència, havent format part del fons de la biblioteca de la catedral de Roda d'Osca, avui dintre de la província eclesiàstica lleidatana; molts d'aquests manuscrits es trobaven en un estat de conservació deplorable i han estat ara restaurats. Ens plau fer constar aquí la col·laboració entusiasta del docte canonge arxiver D. Josep Gaya en qui havem trobat sempre tota mena de facilitats. Cal encara esmentar els treballs fets a Mallorca, en la Biblioteca Provincial, tan rica en manuscrits i impresions lulianes i en diverses biblioteques particulars. Ha estat possible fer a les Balears algunes importants adquisicions que augmentaran el fons del nostre arxiu i de la Biblioteca de Catalunya.

La consignació de Conservació de Museus ha estat destinada al Concurs que aquest any havia estat novament convocat, seguint les condicions acostumades. El premi s'ha concedit al Museu diocesà de Solsona que conserva una interessant col·lecció de taules i una sèrie apreciable d'objectes procedents de diverses esglésies del bisbat i retirats del servei litúrgic o del culte. Les exploracions del seu Conservador Mn. Joan Serra i Vilaró hi han aplegat encara una sèrie de materials prehistòrics del més alt interès; el premi de la Secció en permetrà una instal·lació adequada. L'accèssit ha estat concedit al Museu Municipal de Manresa, nucli on s'han reunit els objectes, principalment d'interès local, que d'altra manera haurien anat perduts o dispersos.

El Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, dintre del que han permès els mitjans de que ha pogut disposar, ha prosseguit els treballs que el seu mateix títol senyala. No farem més que donar-ne una llista, que és prou comprensiva per a fer innecessari el comentari:

Pintures murals de Barberà: Subvenció per als treballs de descobriment i neteja.

Forn ibèric de Fonscaldes: Construcció d'un cobert protector.

Monestir de Pedralbes: Reconstrucció de la coberta del Mirador de Sant Rafel.

Castell de la Geltrú: Acabament dels treballs de restauració.

Esglésies de Terrassa: Consolidació del mosaic de la primitiva basílica.

Santuari del Corredor: Treballs de Conservació.

El Servei ha fet encara diferents projectes de conservació i altres gestions per a conseguir la del Castell de Belcaire, Convent de Sant Agustí de Torroella, Cripta de l'església de Santa Maria de Cervera, Castell del Camarer de Reus, Església de Covet, Torres de Canet de Mar, Altar de Sant Miquel de Santa Maria del Mar de Barcelona, Creu de Moyà, etc.

Han ingressat en els arxius del Servei, durant aquest any, unes 1,500 fitxes, procedents d'adquisicions i donatius.

Barcelona, 31 de març de 1921. — El Vice-president, J. MASSÓ I TORRENTS.
— El Secretari, FRANCESC MARTORELL.

INFORME DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA A L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS sobre els treballs presentats al premi Francesc Vives. 1916.

Tot seguit que la Secció Històrico-Arqueològica rebé de l'INSTITUT l'encàrrec de dictaminar respecte dels treballs presentats optant al premi Francesc Vives que ha de concedir-se enguany, procedí després de rebuts del Secretari general, a la distribució dels mateixos entre els membres de la Secció que successivament els han anat examinant. Després d'aquest estudi la secció ha redactat el següent informe que presenta a l'aprovació de l'INSTITUT.

Pel Cartell publicat l'any passat el premi Francesc Vives havia d'adjudicar-se enguany a un treball d'investigació sobre llengua, història, art, literatura o arqueologia de Catalunya. El Premi va ésser convocat el dia de Sant Jordi i les obres havien d'ésser entregades el 31 de desembre, espai evidentment curt si es té en compte la importància i amplitud del certamen. Així i tot s'han rebut quatre treballs, tres d'ells inèdits i en part inèdit també el quart, que representen un esforç grandíssim impossible de fer per sos autors, si no's tractés de temes que venien ja segurament estudiant de llarg temps. Aquests treballs son:

Notes històriques sobre les batalles del Bruch, de 6 i 14 de juny de 1808, per D. Josep M. Serra i Valls.

La Prehistòria de Catalunya, per D. Pere Bosch i Gimpera.

Iconografia de la Mare de Déu a Catalunya, per Mn. Josep Gudiol i Cunill.

Biblioteca Catalana, publicada per D. Ramon Miquel i Planas (15 volums, 5 de ells en curs d'estampació: Vol. I. *Del Novelari Català, Les Obres de Bernat Metge, Les Guerres Troianes* i 2 volums de la *Vita Christi de Sor Isabel de Villena*).

El primer d'aquests treballs: *Notes històriques sobre les batalles del Bruch de 6 i 14 de juny de 1808*, compren 12 capítols. Els tres primers (Introducció, Iconografia, Bibliografia), són com preliminars a l'estudi del tema que comença pròpiament en el següent. La matèria és tractada d'una manera completíssima, fins excessivament, per exemple, en la iconografia s'hi apleguen des dels

dibuixos al·legòrics fins els anuncis amb fantàstics epissodis dels combats. En el capítol IV es tracta amb poques novitats, com és natural, donat el molt que sobre això s'ha escrit, de les dues batalles objecte principal del llibre, més coses noves hi ha en el capítol següent, destinat al lloc de l'acció del dia 6 i a algun dels seus detalls. A continuació en els capítols VI, VII i VIII es recullen les notes biogràfiques de personatges, sovint poc interessants: Carrió, Montanyà, Riera, Parera, El Timbaler de Sampedor, El Timbal de Igualada, El Trompeter de Piera, D. Antoni Franch i D. Joan i Jaume Llimona, transcrivint amb tot detall documents en part inèdits (partides de baptisme, fulles de serveis militars, òbits, etc.) generalment de mòdica importància. El capítol IX és una monografia sobre la bandera del Sant Crist d'Igualada i les banderes de Manresa, amb la llur descripció, cobles que se'ls hi han dedicat, panegírics, còpies de Reials decrets, etc. La segona acció (del dia 14) i la derrota d'en Chabran és tractada en el capítol X, recollint i unificant tot el que n'han dit diferents autors; és una ressenya feta generalment amb molta discreció, però amb alguna cosa sobrera, com la reproducció d'un discurs fet per l'Emperador a un regiment que perdé una àliga en la campanya de Rússia. Segueix un capítol dedicat a la commemoració de les batalles, indicant els aniversaris instituïts a Igualada, Manresa, Sampedor, etc., festa del Centenari, feta al Bruch; projecte de monument i construcció del de Montserrat, ple de petits detalls, sense descuidar la més mínima notícia. Acaba el llibre amb una breu consideració final sobre la glòria que els combats del Bruch representen per Catalunya i segueix un apèndix amb documents i notes inèdites, redactades per onze concurrents als esmentats combats, entre ells el «Diari d'Operacions» d'En Joan Baget.

Com es pot veure per aquesta breu exposició el treball del Sr. Serra i Valls està format per una sèrie de monografies que dintre d'un certamen local o d'un concurs especial serien indubtablement dignes de premi i amb dificultat una obra més documentada i estudiada podria disputar-li. Presentada però a un certamen obert, com el present, a temes d'interès més general, creiem que queda posada, per la mateixa limitació excessiva del fet estudiat, en una categoria més modesta que els altres que han sigut enviats.

Per primera vegada s'intenta una sistematització del nostre material prehistòric en el llibre *La Prehistòria de Catalunya*, presentat per D. Pere Bosch i Gimpera. Els resultats i notícies de troballes, escampats en revistes locals i publicacions diverses, el material reunit en col·leccions particulars, difícilment accessibles moltes vegades, han sigut aplegats en aquesta obra que ve a ésser com un inventari on es dóna idea de l'estat actual de la nostra investigació prehistòrica i dels nombrosos problemes que suscita. Un breu i prou complet capítol on s'exposa l'història de les exploracions a Catalunya, des de les primeres investigacions d'En Vilanova fins a les fetes per l'INSTITUT aquests últims anys, junt amb una llista dels Museus i Col·leccions que contenen objectes prehistòrics, serveix d'introducció a l'estudi del material, classificat en els cinc grans grups corresponents als períodes Paleolític, Neolític, Edat del Bronze i primera i segona edat del Ferro. El Paleolític català era fins fa poc quasi desconegut; les exploracions de l'INSTITUT a les coves de Capellades, Serinyà i al Cau de les Goges, de Girona, pot dir-se que n'han donat tot el material ara descobert i que el Sr. Bosch aprofita, quedant encara nombroses llacunes que posteriors investigacions segurament ompliran. La gran quantitat d'estacions sapigudes i no explorades metòdicament, el material heterogeni que deixa endevinar diverses cultures, dificulta arribar moltes vegades a conclusions definitives en el període neolític. L'autor, amb molt bon criteri, agrupa objectivament les troballes, reunint i estudiant les coves, els sepulcres, els megalits i les altres estacions neolítiques, separant-ne les troballes soltes i intentant, com a conclusió, una sistematització cronològica del material i coordinant tots els resultats en una taula general del Neolític. L'edat del Bronze és una de les més imperfectament conegudes: el material és escàs i generalment es desconeixen les circumstàncies de les troballes; l'autor es limita a fer una classificació tipològica, acompanyada d'un inventari dels objectes. També són pocs els que tenim de la primera edat del Ferro, trobats a Catalunya, si bé les condicions de la troballa són quasi sempre amb seguretat establertes, el que permet a l'autor una classificació més ferma i segura en dos grups principals, format el primer per les necròpolis de Vilars, Punta del Pi, Sabadell, Terrassa i Argentona, caracteritzades per la manca d'altres objectes que la ceràmica i per la relació de les formes d'aquesta amb les de la contemporània de França, Alemanya i Nord d'Itàlia que s'exposen detingudament. Un segon grup és format per les necròpolis d'Anglès, Pla de Gibrella i Peralada, on apareixen ja altres objectes, com els punyals d'antenes i formes noves de ceràmica que l'autor compara també amb la trobada a les estacions de França i d'Itàlia per a fonamentar la classificació. L'època ibèrica (segona edat del Ferro) és la més extensament tractada, la major abundància de material, el seu contacte amb la cultura històrica, ho justifiquen. L'estudi d'Empúries, base principal de la cronologia i siste-

matització del material arqueològic d'aquest període, precedeix al de les altres estacions: Solsona, Vilaplana, Caseres, Cabrera, Sidamunt, Tivissa, per no citar més que les principals. Unes breus planes de conclusió sintetitzen amb claretat els resultats a què ha pogut arribar-se en aquest treball, que clouen les notes i els índexs de llocs explorats i bibliografia i que va acompanyat de nombroses il·lustracions i de 8 mapes.

La novitat de la matèria tractada, el mètode rigorosament científic amb què se'n fa l'exposició, l'interès primordial que té per la cultura catalana el coneixement de la prehistòria nostra, fan d'aquest treball el més notable dels que s'han presentat. Una part considerable del material utilitzat per aquest llibre és resultat d'exploracions fetes per la Secció Històrico-Arqueològica, dirigides pel Sr. Bosch i no donades encara als estudiosos. Per aquest motiu la Secció creu que aquest llibre, amb tot i la seva vàlua extraordinària, deu quedar fora de concurs.

La *Iconografia de la Mare de Déu a Catalunya*, presentada per Mn. Josep Gudiol i Cunill és el resultat d'un llarg i constant treball. Molts anys són necessaris per a reunir, com ha fet l'autor una col·lecció tant completa de representacions que permeten, sistematitzades, l'estudi iconogràfic que s'intenta en aquest llibre. Obra el treball una introducció on s'estudien les primeres representacions de la Mare de Déu, feta principalment a base de les pintures catacumbàries de Roma. Relativament a la nostra terra les notícies, com és natural, són escasses: sarcòfegs amb representacions dubtosament atribuïbles a la Verge, referències de textos antics (concili d'Il·liberis, historiadors visigots), la pedra tallada amb la representació de la Anunciació, reproduïda en el «Museo Español de Antigüedades», les monedes i poca cosa més, ens porten ja als frontals metàl·lics i a les imatges romàniques. Per a l'estudi de la iconografia Mn. Gudiol ha fet dues classificacions generals: Iconografia simbòlica i Iconografia històrica. La primera ve subdividida en els dos grans períodes romànic i gòtic i dintre d'aquests en diversos subgrupus. Així les Mares de Déu romàniques són classificades en Mares de Déu de tipus primitiu (Bellera, capitell del claustre de Sant Benet, La Pinya, Mare de Déu del Tura, etc.) i de tipus secundari (Sant Joan dels Balbs, Caldes de Bohí, porta d'Agramunt, capitell de Tolosa, etc.), separant les que porten l'infant a la dreta de les que'l duen a la esquerra. Les imatges gòtiques es classifiquen principalment atenent a la seva posició (dretes i assentades), a la de l'infant i a l'us del mantell i del vel. Dintre d'aquesta classificació es descriu successivament un gran nombre de representacions, escultures, retaules, capitells, etc., amb cronologia que no sempre pot demostrar-se amb precisió científica, perjudicant la ordenació dels tipus. La segona part destinada a la iconografia històrica és més metòdica i ordenada més científicament, seguint la vida de la Mare de Déu des de la Concepció fins a la mort. La il·lustració és més triada, ajudant-se per a la interpretació iconogràfica de textos antics, principalment de l'Eximeniç i del Voràgine. Un capítol sobre les representacions de la Mare de Déu en els segells i un apèndix on es tracten les advocacions marianes, les escultures, reliquiers, les tradicions, les imatges negres i les vestides, completen el llibre de Mn. Gudiol.

L'espai brevíssim de que ha disposat l'autor per a la sistemàtica ordenació del material que tenia recollit l'ha obligat sens dubte a distribuir-lo seguint un quadriculat fàcil i que permetés una ràpida classificació. Potser no queda prou clara la formació o importació dels tipus essencials, la seva evolució, la justa ponderació entre obres de valor artístic ben divers, la estructura científica necessària per a fer d'aquest llibre una obra tan profitosa com podria ésser amb un estudi més detingut que sapigués aprofitar per als conceptes capitals la multitud d'interessants notícies que deuen justificar-los en les notes. El treball acomplit per l'autor arreplegant i seriant un material tan nombrós, procedent dels llocs més diversos: museus, col·leccions particulars, esglésies llunyanes i poc conegudes, creu la Secció que no deu quedar sense recompensa.

D. Ramon Miquel i Planas ha presentat al Concurs la *Nova Biblioteca Catalana* que està publicant: 15 volums, cinc d'ells en curs d'estampació. Vol. I del *Novelari Català*, *Les Obres d'en Bernat Metge*, *Les Guerres Troianes* i dos volums de la *Vita Christi de Sor Isabel de Villena*.

No cal parlar aquí detingudament de cada un dels volums que componen la *Biblioteca Catalana*, són prou coneguts de tothom que s'interessa per la nostra història literària. Es en certa manera com una continuació d'aquella altre, reduïda a 12 volums que publicà D. Marian Aguiló. En 1908 inaugurava el Sr. Miquel la Nova Biblioteca i el treball i la constància que ha posat en la seva obra fan que hagi pogut presentar avui 10 volums publicats i 5 en curs de publicació, ja ben avançats. Amb el seu propòsit de formar un veritable *Corpus* literari ha anat publicant textos ja publicats anteriorment en edicions més o menys aprofitables o assequibles al costat d'altres poc coneguts o inèdits. El sistema escrupulós de treball que ha seguit, dóna a la obra una notable garantia d'exac-

titud. Es molt nodrit l'estudi bibliogràfic; els pròlegs i les notes millorant en valor científic a cada nou volum són, sinó sempre suficients i complets, utilíssims per a la millor comprensió del text, que encara que no és donat en edició definitiva i amb tot l'aparell crític que aquesta exigiria, basta amb excés per a fer d'aquesta Biblioteca una obra de gran utilitat per al coneixement i estudi de la nostra literatura nacional. Per aquestes consideracions la Secció creu que la obra desinteressada i constant del Sr. Miquel i Planas és mereixedora de públic encoratjament i simpatia.

La Secció atenent el que s'acaba d'exposar, proposa a l'INSTITUT:

- I. N^o concedir enguany el Premi Francesc Vives.
- II. Concedir els dos accèssits a que autoritzen les bases de la fundació en el cas de no donar-se el premi, als treballs:

Iconografia de la Mare de Déu a Catalunya, de Mn. Josep Gudiol i Cunill, i *Biblioteca Catalana*, publicada per D. Ramon Miquel i Planas.

Barcelona, 14 d'abril de 1916. — El Vice-president, J. MASSÓ I TORRENTS. — El Secretari, FRANCESC MARTORELL.

INFORME PRESENTAT A L'EXCEL·LENTÍSSIMA DIPUTACIÓ DE BARCELONA, respecte la sol·licitud de pensió de D. Ignasi González Llubera per estudis de llengua i literatura rabíniques.

No podia ser-li més grata a l'infrascrit la comanda que s'ha dignat fer-li aquesta *Secció històrico-arqueològica* en sessió del dia 13 del mes corrent. La sol·licitud presentada a l'Excm. Diputació pel jove llicenciat en Lletres, N' Ignasi González Llubera, demanant que li sigui concedida una pensió per a l'any vinent, a fi de poder dedicar-se a l'estudi de la llengua i literatura rabíniques sota la direcció del sabi sefardi, Dr. Yahuda, professor de la Universitat de Madrid, instància que l'esmentada corporació provincial ha passada a la nostra Secció per a ésser degudament informada, és un crit d'atenció sobre un ram d'estudis de la nostra cultura medieval, que com cap altre ha estat fins ara desatès i mancat de tot ambient i protecció.

L'infrascrit s'ha planyut més d'una vegada d'això, i no cal que digui que sigui el que vulgui el resultat de la informació que li ha estat encomanada, i que s'ha apressat a complir, es sent satisfet de que d'aqueixa iniciativa cultural en sigui l'INSTITUT qui'n porti la davantera, com l'ha de portar en tots els rams de la cultura de la terra, sentint com sent l'alta responsabilitat i l'alta glòria que li cap en el foment de la nostra riquesa intel·lectual. Ja fa anys que des de la meua modesta càtedra de Literatura catalana, he alçat bandera en favor dels estudis rabínics catalans (1). Perquè jo entenc que tots els que'ns capfiquem per la difusió dels tresors de la nostra literatura nacional, no hem de circumscriure sols els nostres estudis a la escrita en la nostra parla, sinó que a l'ensem que reconstruïm la *història de la literatura catalana*, hem de bastir l'edifici encara més grandios de la *història literària de Catalunya*, en la qual hi caben totes les parles, totes les civilitzacions, que han arrelat fonament en la nostra terra, o han estat patrimoni espiritual de pobles que han conviscut algun temps amb nosaltres; tals són v. gr. les dues literatures llatina-eclesiàstica i rabínica catalanes. Les dues són avui literatures purament històriques per haver desaparegut la raça que les creà o la llengua en què es manifestaren; mes les dues han deixat petjades imborrables del seu pas per la nostra cultura nacional, i el desatendre-les seria deixar incompleta la seva integral història.

En països de completa normalitat científica no caldria refermar amb molts arguments el dever i la necessitat que té l'INSTITUT, sempre que se li presenti una ocasió favorable, de promoure i protegir el conreu de semblants estudis. Mes per desgràcia no estem en aquest cas; i aquesta consideració 'm mou a dir alguna cosa, sense pretensions de cap gènere, i sols amb un modest intent de vul-

(1) *Notas sobre la ciencia oriental a Catalunya en el XIV segle. Revista Estudis Universitaris Catalans*, III de 1909, pp. 309-408. — *Mejges y cirugians jueus*, per J. R. y B. Ibid, pp. 489-497.

garització científica, sobre la importància del contingut de la literatura rabínica que's desenrotlla com planta ufanosa en el nostre terror.

De cop i de nou hem de bastir la història de la nostra literatura rabínica. Com deia abans, no hi ha cap domini espiritual dels que constitueixen nostra història literària més inexplorat que aquest. La erudició espanyola ha portat a ell un migradíssim contingent. En les conegudes bibliografies de Nicolás Antonio i Torres Amat, i en la Biblioteca rabínica espanyola de Rodríguez de Castro es troben els materials de primera mà. García Blanco, Fernández i González, Amador de los Ríos, Menéndez i Pelayo, el P. Fita, Miret i Sans, Estanislau Aguiló i altres que en aquest moment no recordo, són gaire bé els únics que han escrit alguns interessants estudis sobre aquesta matèria. En l'estranger ja és una altra cosa, i a més de curioses monografies impossibles d'enumerar, poden trobar-se materials per a la història de la nostra ciència rabínica en els treballs de conjunt dels Munk, Sachs, Geiger, Kayserling, Steinschneider, Neubauer, Benedetti, Jacobi, Renan, Loeb, Graetz, Morel Fatio, Boer, Lowenthal, Schwab, i molts altres. Ja tindrem més endavant ocasió d'insistir en aquest punt.

Tant com desatesa se'ns presenta la història de la literatura rabínica catalana, trobem pel contrari aquí espigolat el camp de la història del nostre poble jueu. La riquesa dels nostres arxius locals, i sobre tot la pedrera inagotable de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ha produït una legió de formidables investigadors, que'ls hi han arrancat els secrets de la vida social que portà en la nostra terra el poble hebreu. La bibliografia en aquest punt es fa difícil, i ella sola constitueix ja una curiosa matèria d'investigació. Citar noms, sense una preparació deguda, és exposat a incórrer en involuntàries omisions, i no obstant deplorant les que pugui cometre, i demanant perdó per elles als interessats, jo no'm puc estar d'esmentar, en aquest moment, ja que se'm presenten a la memòria, el malaguanyat Balaguer i Merino, que tant cert tenia en tot quan posava la mà, els dos Bofarull, D. Manuel i D. Francisco, els Girbal, Carreras Candi, Miret i Sans, i sobre tot l'infatigable P. Fita, mestre en tals estudis, els treballs del qual, constants i sòlits, porten tot d'una al meu record els gloriosos noms dels P. Flórez i Villanueva, sempre citats amb elogi en la moderna erudició europea.

Van passant anys, i la literatura rabínica catalana segueix sent un continent espiritual desconegut. Sols acudeix ara a la meua ment un meritori treball de vulgarització del nostre distingit company D. Pere Corominas sobre les vicissituds del pensament filosòfic dels jueus espanyols, amb vistes especials als catalans ⁽¹⁾. Manquen, doncs, els materials convenientment disposats, per a començar amb ells a bastir un assaig, al menys, de la història de la civilització rabínica catalana; manquen els inventaris bibliogràfics; en una paraula, tot està per fer.

Mes el dia que això s'intenti, cal que s'hi porti a aquest estudi un ample criteri universal i desinteressat, no tan sols un interès merament local i patriòtic. Cabalment no hi ha literatura, ni cultura, més despullada de la noció de pàtria, que la rabínica de l'Edat Mitjana, o millor dit, que la hebraica, des de que comença la fatal dispersió del poble d'Israel que'l portà fins als mollons més reculats del nostre planeta. Poble sense pàtria, vivint sols per a ell mateix, amb la única herència d'un llibre sagrat, com Arca d'aliança o Paladió protector de totes les tendes d'Israel escampades per la terra, no podia fer-se ressò ni imitador de la cultura de cap de les nacions estrangeres on cercava una precària hospitalitat. La literatura rabínica vivia completament isolada; vivia i creixia al costat de les vulgars en plena infantesa, incompresa d'elles, i sense llevar d'elles, per punt general, el menor alè de vida. Vivia d'una tradició rica i adulta, i tenia una florida lírica religiosa superior en elevació, magestat i delicadesa a tot quant produí a les hores l'Edat Mitjana, incloent-hi i tot la mateixa poesia provençal, plena de galanies i perfums de primavera, mestra i adoctrinadora de les lletres occidentals. Per a aquesta literatura no hi havia temps ni espai, pàtries ni fronteres, i el seu meridià no encaixava amb els dels pobles en mig dels quals floria. La llengua severa dels profetes no podia ésser compresa per societats que com els infants tenien que començar a barbotejar llengües novelles, i sentien i pensaven com a infants, perquè sols les llengües adultes i fetes comuniquen als pobles la maduresa i plenitud del pensament. Sols el llatí podia plantar-li cara, compèndre-la i lluitar amb les mateixes armes amb aquella civilització, que bo i portada per una raça oprimida i degradada, s'imposà a tots els pobles, compartint amb l'àrabiga el paper de transmissora de la ciència antiga i oriental, i de guardadora dels secrets de l'art de curar el cos i de regir el curs dels astres. Així invadiren els jueus i els musulmans el camp de la filosofia i de les ciències en tota l'Edat Mitjana.

(1) *Estudi sobre'l pensament filosòfic dels jueus espanyols a l'Edat Mitja. Arxius, 1912 (INST. D'EST. CAT.).*

En rigor, doncs, no es pot parlar d'una literatura rabínica catalana, ni espanyola, a pesar de la glòria científica que va atènyer el judaisme a Espanya, aon nasqué el segon Moisés de la raça, i tingué la lírica la seva més genial i rica brotada, sinó d'una literatura rabínica mundial, perquè l'esperit jueu no radica en cap nació de la terra, sinó que pren cos onsevulla que hagi plantada una tenda d'Israel. Però en sentit geogràfic i històric tenim una literatura rabínica que sols ens pertany a nosaltres; un tresor de cultura exòtica que és ben nostre, i el qual barrejat amb la ciència aràbiga va colorar amb un estrany barnís oriental la nostra civilització. Alguna importància deu tenir el cabal cultural de un poble com el jueu, malgrat haver viscut tan apartat de la nostra consciència i mentalitat nacionals, quan historiadors tan eminents com Renan han incorporat entre'ls tresors de la civilització francesa, en el volum XXVII de la *Histoire littéraire* de la seva pàtria, a molts jueus catalans pel sol fet d'haver nascut en el Rosselló, en dies cabalment en que no era encara terra francesa. Aquest sentiment *chauviniste* el feu incórrer en lamentables equivocacions, com v. gr. el suposar al barceloní Josef Caspi, fill de l'Argentierre, pel fet d'anomenar-se'l més d'un cop *argenter*, que és lo que en català significa el cognom hebraic de Caspi. Tots els pobles recullen amb avidesa i amb orgull els cabals intel·lectuals que han constituït la llur herència, fins aquells a qui'ls ha tocat un lloc més ample al sol, i que per això mateix semblava que no havien de regatejar-lo a aquells qui no han estat tan sortosos com ells en aquest punt.

Aquesta literatura no exercí influència en la nostra per lo que tenia de purament rabínica, sinó pels sediments de cultura clàssica i oriental que contenia. En el primer aspecte visqué i es desenrotllà, com ja hem indicat, sense tenir mai el menor contacte amb la nostra gent. Un abisme de raça, de religió i cultura separava la niçaga israelita dels cristians, que veieren en ella al poble maleït per excel·lència. Les dues cultures toparen en l'orde religiós i filosòfic, mes mai es barrejaren. L'intens proselitisme judaïc produí de retop en llengua llatina i catalana, una obra capdal com el *Pugio fidei* de Ramon Martí; llibres catequístics com els de Pere Anfos, Sant Pere Pasqual i Bernat Oliver o tractats tan plens de poesia i dolça tolerància com el *Gentil* de Ramon Llull, o escalfades predicacions com les de Pau Cristià, Sant Vicens Ferrer; i per part dels jueus els escrits de polèmica de Mosé ben Nahman, Salomó ben Adret, impugnador del *Pugio fidei*, Vidal Bellshoms, R. Hasdai Crescas, Isak C. Mosé Levi, i Josep Albo de Tortosa. Mes passat de la polèmica religiosa, cada u dels combatents visqué separat de l'altre, al manys en l'orde literari. Les obres rabíniques que sapiguem que hagin passat al català es contenen amb els dits; tres tractats astronòmics respectivament d'Aben Ezra, d'Arzachel i de Bonjorn de Perpinyà, i els *Drets hebraics* de Mossé d'Egipte, i encara dels dos primers ignorem si foren traducció directa de l'hebraic, o pel contrari del llatí o de l'aràbic. Si de cas, més empleats foren els jueus com traductors al català d'obres aràbigues o llatines, que hebraïques. Així veiem a Jaume II — el gran protector de la medicina i dels metges de totes les terres, especialment dels jueus, — encarregant a Jahuda ben Astruc (dit *Bonsenyor*) la versió en romanç, de diversos llibres aràbics de màximes i de ciència mèdica. En canvi foren traduïts a l'hebraic l'*Ars brevis* de Ramon Llull, les *Taules astronòmiques* de Pere III i una desena de tractats medicals d'Arnau de Vilanova. Obres astronòmiques en català sabem que les escrigueren en temps del *Cerimoniós* alguns jueus, com mestre Salomó, Vidal Efraim Bellshoms, i qui sap si el mateix Jacob Corsuno. A això quedà limitada la intervenció en les nostres lletres del poble hebreu, que fou per excel·lència el poble dels traductors. La civilització aràbiga és la que s'endugué les seves preferències, car els jueus espanyols foren en gran part els principals transmissors dels seus grans tresors. Els nostres Abraham ben R. Chijja i Vidal Bellshoms traduïren o comentaren a Algazel; mentres el barceloní Sarachja ben Isac i Jedaia Hapenini divulgaven Avicena, sens comptar les innumerables versions dels Tibbonides, que vingueren del sur d'Espanya a Catalunya, i constiuïren una verdadera niçaga de traductors.

Aquest mateix relatiu isolament entre la cultura rabínica i la cristiana, i per altra banda la íntima fusió d'ella amb la aràbiga, de la que'n fou la directa hereua i difundidora, expliquen cumplidament que'l nostre orientalisme, lo mateix que'l dels demés pobles occidentals, en el fons sigui més aràbic que hebraic, però a nosaltres sols ens vingué per conducte dels jueus. Les corrents orientals que integren la ciència semítica — que tanta influència exercí en la Europa cristiana, a partir del segle XIII — això és, l'aràbiga i la rabínica, es confonen i arriben a la coneixença dels cristians com si fossin una sola. Mes com els sarraïns no tingueren ocasió d'establir-se a Catalunya tan de temps com en altres regions espanyoles, d'això en pervé que gairebé la nostra única literatura oriental és rabínica, al menys en quant al seu origen immediat, i els representants d'ella entre nosaltres, en l'orde científic, metges, astròlegs, matemàtics i cartògrafs, són quasi tots jueus.

Ells són els que omplen les corts dels nostres reis i els nostres laboratoris medievals. La florida de la medicina en temps de Jaume II, de l'astrologia en el de Pere el Cerimoniós, i de la cartografia en el de Joan I, als jueus, principalment i quasi exclusivament és deguda.

Aquesta ciència semítica fa sa primera aparició a Catalunya en el regnat de Ramon Berenguer el Gran (1090-1131); però ja abans, en el segle X, l'havia feta en la acadèmia de Còrdova amb la notable figura de Menahem ben Saruk de Tortosa, el qual amb David ben Sabrat posà'ls fonaments de la gramàtica hebraica. En la dita centúria era així mateix Narbona un dels principals fogars de la cultura israelita. Amb la decadència de les escoles de les vores de l'Eufiates la ciència dels hebreus emigrà a l'Occident, i Narbona i Còrdova reculliren la tradició talmúdica i aixoplugaren molts savis exilats dels antics centres geràrgics i ancestrals de Sura i Pumbedita. Mes la cultura rabínica catalana està en íntim contacte amb la del Migdia de França i de vegades es confon amb ella, tan estrets són els lligams que les uneixen, talment com esdevé amb les lletres provençals, quasi amb una mateixa expansió a una i altra banda del Pireneu.

Fins a l'època de la invasió dels almohadis no entrà pròpiament en contacte el semitisme científic amb la cultura dels pobles cristians. La destrucció de les aljames d'Andalusia realitzada per aquella exterminadora allau musulmana produí una doble emigració judaica a Castella i Catalunya, i ensems dos nous recers del saber oriental a Tolèdol i Barcelona. El més important de tots, el qui en innombrables traduccions escampà la ciència oriental per tota Europa, el qui atragué amb la seva fama, que fou rival de la de Paris, a sabis de totes les nacions, de França, Itàlia, Anglaterra i Alemanya, fou el anomenat col·legi de traductors de Tolèdol. Ells foren en realitat els que donaren a conèixer a l'Occident els noms d'Euclidis, d'Hipocras, d'Aristòtil, de Galè, de Tolomeu, d'Avicena, d'Algazel, d'Alfarabi, d'Alkindi, i tants altres, omplint de *valors nous* la fins aleshores empobrida cultura occidental. De Tolèdol passà també, en general, aquest brillant moviment a Catalunya; mes amb tot i no poder considerar l'escola barcelonina, sinó com un modestíssim centre d'activitat científica, serà sempre un títol de glòria per a ella, l'haver-se adelantat d'alguns anys a les iniciatives de la imperial ciutat, i el d'haver estat tal vegada, el primer laboratori de versions d'obres aràbigues a la llengua llatina. Com a Tolèdol acudiren també a Catalunya, es a dir a Barcelona, Tortosa i Lleida, alguns estrangers, com Plató de Tivoli i Simó de Gènova, o el canonge de Pàdua, atrets per la fama dels nostres sabis rabins, els quals feren així mateix com a Tolèdol, de mitjancers o torcimanyes en les versions llatines dels llibres aràbics. Mercès sobretot al barceloní Abraham ben Chijja (1015-1136) i més tard a Arnau de Vilanova, foren conegudes aquí moltes obres de Tolomeu, Hipocràs i Galè, de Maimon, Abubecre, etc. Les traduccions aràbigues i rabíniques de les obres científiques i filosòfiques de l'antigüetat foren la única visió que d'ella tingué la Europa culta abans del Renaixement; la única gairebé que conegueren també'ls nostres Ramon Martí, Ramon Llull i el ja citat Arnau de Vilanova, els tres més alts representants en la nostra terra, i en les nostres lletres, de la influència semítica. D'aqueixa cultura grega deformada que començaren a divulgar des de l'Orient, els Honein ben Isaak i Costa ben Lucca, solament fou estimat el fons científic, no pas la producció merament literària. Aquesta necessita sempre un esperit d'adaptació més exquisit, una mena d'esperit estètic, ample i desinteressat, que sols adquireixen les civilitzacions en sa maduresa, mentres que la ciència és més emigradora i més adaptable, per lo mateix que no està tan estretament lligada a condicions especials de niçaga, llengua i religió. Aquest fenomen d'incomprensió d'una literatura envers d'una altre forastera el veiem presentar-se en la història de tots els pobles abans del Renaixement. Ni musulmans, ni jueus podien comprendre a Demostenis, ni a Homer, com la Edat Mitjana — que traduï a Plini i Sèneca — tampoc compregué a Horaci. De la cultura dels llatins, doncs, sols se'n salvà aleshores el fons purament científic, moral o històric, no les exquisitats de la poesia i de la eloqüència. Així mateix les literatures vulgars, la nostra entre elles, sentien més el Petrarca erudit i el Dant històric, que'ls sonets i les cançons líriques d'un i d'altre.

La civilització hebraica, que fruï de gran llibertat a l'Occident fins a l'època de la creuada contra els Albigesos, ha donat a Catalunya savis famosos en tots els rams del saber: gramàtics com Menahem ben Saruk (910-70), autor del primer *Lexicon* hebraic; i sobre tot els Kimhi, que constituïren tot una dinastia de brillants filòlegs; filòsofs com Josep Caspi (1260-1340), i Hasdai Cresques (1340-1410), un dels grans pensadors del judaïsme català; i enciclopedistes com el fecundíssim escriptor Schemtob Falguera (1224-1290); comentaristes com Mosè Narboni (Vidal Bells-homs: m. 1307), el més famós dels jueus, d'una de les obres del qual, el *Comentari al Llibre de les intencions* d'Algazel, s'en conserven més de 30 codis en les biblioteques d'Europa; juriconsults com Isaak ben Barzilai (1070-1130), tan conegut a la vegada pels seus estudis talmúdics, matemàtics; i astròlegs; com Abraham ben Chijja (1065-1136), tantes voltes citat, vulgarment anomenat Sava-

sorda; poetes com Reuben Albarquedoni (m. 1041), les belles *Exhortacions* del qual són populars en tot el llinatge judaic; escriptors com Josef Zabara, metge de Barcelona (s. XII), el pintoresc narrador a l'estil del Kalila i Dimna; moralistes i oradors com Jedaja Hapenini (En Bonet Abraham n. 1250), dit el Ciceró jueu, autor de la notable obra *Examen del món*, una de les més divulgades de la literatura rabínica universal; novel·listes i satírics com Juda ben Schabbetai Levi (s. XIII); metges, per no citar més que un entre tants experts, com Abraham des Castlar de Besalú (1321), autor d'obres de medicina en llengua hebrea, i archiatra d'Alfons III; i cartògrafs com Abraham i Jahuda Cresques, als qui es deu la cèlebre carta del Louvre. Deixem a posta en l'oblit molts noms, i àdhuc figures importants, perquè no considerem que sigui aquesta l'ocasió d'esboçar el quadre de la nostra cultura rabínica, ni per altra banda tenim per a dur a cap aquesta difícil tasca, la preparació ni la competència degudes, ni disposem dels materials bibliogràfics d'estudi necessaris.

La producció rabínica espanyola és superior en l'Edat Mitjana a la que produí la niçaga judaica en tots els demés pobles d'Europa; bastaria sols amb citar el nom famós de Maimon, anomenat també Mossé d'Egipte, per la llarga estada que feu en aquest país, el segon educador del poble jueu després de Moisés, a qui es degué l'esforç intel·lectual més atrevit que produí la civilització hebrea, i la influència pòstuma més intensa i pertorbadora que hagi exercit mai cap pensador. Mes àdhuc sense poder ostentar Catalunya figures tan excelses com la de l'autor del *Moré Nebuchim*, o la del gran líric Jehuda Levi, i del panteïsta Aben Gabirol, no deixa de tenir en la literatura rabínica una important participació. Es sobretot en els segles XII i XIII quan aqueixa participació es presenta més oviradora i amb major densitat de producció, superior tal vegada a la de les demés regions espanyoles. Al dir d'un eminent rabinista estranger, el nom del qual sentim no recordar en aquest moment, Barcelona i Girona són de les ciutats d'Espanya que presenten major nombre d'escriptors. L'escola barcelonina, sobre tot, fou fecunda i gloriosíssima. A ella perteneixen entre molts altres de menys importància (més de 50 noms podriem citar): Isaak ben Reuben, Jehuda ben Barzilai, Josef Zabara, Abraham ben Chijja, Scheschet ben Benevist el Naci, o sigui el Príncep (m. 1205); Samuel ben Chasdai, anomenat la *font de la ciència* (1165-1210); Abraham ben Chasdai (1263), que posà en hebreu el *Barlaam*; Salomó ben Adret (1245-1310), en el seu temps la més alta autoritat religiosa d'Espanya, enemic acèrrim del maimonisme; Serachja ben Isaak (1217-1288) un dels traductors més actius de l'àrab i els ja citats Judà ben Shabbetai, Josef Caspi, Hasdai Cresques, etc., etc.

Girona que fou el fogar català del talmudisme recalitrant i del tradicionalisme, — durant la profunda crisi religiosa produïda en el segle XIII pel contacte del judaisme amb la cultura àrab, i sobretot per l'atrevida temptativa d'exegesis racionalista de Maimon — Girona produí un brillant estol de pensadors i escriptors. Entre ells mencionarem Zerahja Hallevi Girondi (s. XIII) i Jehuda ben Hakar, Rabi Peretz ha Cohen (1241); Seradsja ha Levi Gerondi (s. XIII) autor del *Llibre de la Resurrecció*, però sobretot, a dos dels més conscients pensadors i apòstols de la llei dels profetes; Moseh ben Nahman l'astre més brillant de l'escola catalana, (1199-1210), qui en la polèmica entre maimonistes i antimaimonistes que ompla tota la història de la cultura rabínica es decanta per aquests, donant-se a conèixer sobre tot per la que sostingué en 1263 en presència de l'alt rei en Jaume i Sant Ramon de Penyafort amb el convers Pau Cristià; i per últim son cosí Jona ben Abraham Girondi (1180-1263), autor d'una de les obres més divulgades d'exegètica i moral del rabinisme en l'Edat Mitjana. Mosé Nahman morí en l'exili ple d'enyorances de Catalunya.

Tortosa té també la seva representació en aquesta cultura; n'hi hauria prou amb recordar el ja citat Menahem ben Saruk (s. X); Abraham ben Isaak; Semtob ben Isaak (s. XIII), etc., i per damunt de tots el cèlebre Josef Albó (s. XV) que prengué part en el congrés teològic d'aquesta ciutat en 1415, darrer i desesperat esforç del judaisme per a defensar ses creències.

L'època de la major activitat filosòfica i científica del nostre rabinisme fou, com deia abans, el segle XII, i durant tot el XIII, i en ells es sentí profundament el prestigi de les doctrines de Maimón, que causaren una gran perturbació en el judaisme des de que Samuel ben Tibbon traduí de l'àrab al hebreu el *Moré Nebuchim* o *Guia dels esgarriats*. Malgrat la mena de concili que Salomó ben Adret convocà a Barcelona en 1305, — el qual llençà una excomunió contra els que's dediquessin als estudis profans abans dels 25 anys — la influència de Maimón acabà per triomfar entre'ls intel·lectuals del rabinisme català. Schemtob ben Falguera, amb Josef Caspi i Moisé Narboni-Bellshoms, formen el gloriós triumvirat de l'escola maimonista a Catalunya, i són considerats ensems per la ciència europea tal vegada com els més grans comentadors i apòlogistes de les doctrines del més famós escriptor del judaisme després dels profetes.

També la capital actual del Rosselló s'havia fet un centre dels estudis profans, i enfront de les pretensions ortodoxes de la comunitat de Girona i de les decisions de Salomó ben Adret — a qui es deu, per altra part un escalfat elogi de la ciència, — presenta sos escriptors Levi ben Haggim (s. XIII) filòsof, teòleg i poeta; Menahem Meir (1245-1306) que en sos *Comentaris sobre'ls Proverbis* es serví de paraules catalanes per a explicar els noms hebreus; Isak ben Mosé Levi, vulgarment dit Profiat Duran (s. XIV), autor d'una notable gramàtica, — a qui a pesar de dir-se ell mateix català, considera Renan com francès — i principalment el ja abans citat Vidal Bellshoms.

L'expulsió dels jueus de França, a principis del s. XIV (1306) contribuï sens dubte a la intensificació de la nostra cultura rabínica en la mateixa centúria, i és a les hores quan floreix un nou camp d'aquella en la illa de Mallorca, on la ciència dels jueus prengué una gran volada, i de una manera particular en l'orde de les ciències experimentals. Els israelites mallorquins foren destres com cap altre poble en l'astrologia i la geografia, i mestres famosos en l'art de dressar astrelans i portulans. Es Isaak Nifusi, el qual el rei Pere III nomena en 1362 Rabi de l'aljama de Mallorca, qui arriba a construir els més perfectes astrelaus i quadrants del seu temps, que li encomanaren amb freqüència el mateix rei i son fill l'infant Joan. Els dos Cresques (Abraham i Jafuda) no sols han estat els fundadors de la nostra primera escola de nàutica, sinó que'l segon, batejat després de 1391 amb el nom de Jaume Rives, fou director de la tan anomenada escola portuguesa, fundada en Sagres per l'infant D. Enric el Navegant. La transcendència que tingué l'escola dels cartògrafs jueus de Mallorca en el descobriment d'Amèrica ha estat ja assenyalada per importants erudits estrangers. Els portulans i *mapes mundi* mallorquins feren-se molt estimats per sa perfecció i extensió, i un d'ells el ja anomenat d'un dels Cresques, regalat per Joan I al seu oncle, el rei Carles V de França, és avui una de les joies del Museu del Louvre. L'aljama mallorquina no's distingí únicament en el conreu dels estudis experimentals, sinó que va ésser també en aquesta època empori dels filosòfics i teològics. En ella es formà Moisè Pizanti (1361-1444) autor d'un comentari a les *Exhortacions* de Gabirol de les que s'han publicat algunes edicions a l'estranger; i en ella escrigué així mateix un jueu d'origen grec, Jahuda Mosconi (Ochrida: 1328-1377), vulgarment anomenat Lleó Grec, qui en son *Supercomentari*, confessa haver trobat a Mallorca el *Comentari* del barceloní Josef Caspi sobre Ibn Ezra. Allí visqué efectivament en íntim contacte amb els dos grans comentadors del *More Nebuchim*, el citat Caspi i Vidal Bellshoms, i ens deixà un interessant judici d'aquest notable pensador català, de qui diu Steinschneider que és el darrer important esperit lliure dels jueus de l'Edat Mitjana fins al Renaixement. Jahuda Mosconi posseï una magnífica biblioteca rabínica de la qual el rei Pere el Cerimoniós desitjà incautar-se a la mort del qui fou també son sabi metge. La troballa per l'erudit Sr. Estanislau Aguiló del catàleg dels 147 llibres que formaren el contingut d'aquesta biblioteca, en la que figuraven obres dels més capdals escriptors jueus de la nostra terra, ha estat considerada com un descobriment bibliogràfic de la més alta transcendència pels sabis rabinistes estrangers, Kayserling, Levi i Steinschneider, que li dedicaren sengles estudis. Per últim la nostra *Col·lecció de documents per a la història de la cultura catalana mig-aval*, publicada per aquest INSTITUT, ha aportat un ric contingut de notícies a la literatura rabínica mallorquina, i en general a la de tota la nostra terra, i d'ací en endavant ja no seran uns desconeguts en la història de la literatura rabínica els noms de Salomó, Efraim Bellshoms, Isaak Nifosi o Nafusi, Aaron ben Astruc Cohen, Bonsenyor Gracia i Maimó Xullel, els dos últims, darrers síndics de la malaventurada aljama mallorquina.

Tanca aquesta desordenada sèrie dels més il·lustres capdevaners del rabinisme català el barceloní Hasdai Cresques (1346-1410), un dels grans pensadors jueus, a qui li capigué la dissort de veure la disolució de son poble i la destrucció de la rica sinagoga de Barcelona en 1391, a la que seguiren o precediren de poc les de les més importants de tots els dominis catalans. Per a honra de la nostra terra cal consignar ací que Joan I, va ésser l'únic sobirà que castigà els culpables; en els demés punts d'Espanya aquella orgia de sang i de ruïnes restà impune. Amb aquest tràgic episodi pot dir-se que acaba la cultura rabínica a Catalunya. La major part dels savis jueus catalans emigraren a altres partides, i a les hores es consumà en la nostra terra la total disolució del judaisme com entitat espiritual.

Tals són els principals títols d'honor, a que'ns referíem, de la ciència i literatura rabíniques de les terres catalanes. Molts dels escriptors aquí citats, somerament i a corre cuita, han estat objecte de serioses monografies per part dels erudits estrangers de països on la cultura intel·lectual ens porta en certs punts un considerable avantatge. Molts d'ells són assequibles en edicions antigues o modernes. Cap d'elles portà un sol nom espanyol. Vegi's, doncs, si hi ha què fer en el camp, encara quasi verge per nosaltres, de la nostra ciència hebraica. En les improvisades i de-

ficientíssimes notícies bibliogràfiques que poso al capdavant, a faisó de nota ilustradora, —anc que sigui tan incompleta — es trobarà una prova palesa de la meua afirmació (1).

Al decorar l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS la gran sala de lectura de la Biblioteca de Catalunya amb el nom d'alguns dels nostres més coneguts escriptors rabínics, posant-los al costat dels Olivas, dels R. Lull, de Ramon Martí, de l'Eximenis, i dels demés pares de la nostra actual Renaixença, ben clarament va palesar son desig, de que no havien de quedar en el oblit escriptors, que si bé d'altra nissaga i religió, són fills de la nostra terra i orgull de la nostra civilització, i que de segur aportaren a les seves obres alguna guspira de catalanitat. Mes és una vergonya per nosaltres que al mateix temps que sos noms figuren en lloc d'honor en l'enteixinat del casal més sumptuós que hem alçat a la ciència catalana, cap de llurs escrits ni dels estudis a ells consagrats es trobin en ses prestatgeries, ni hagi entre nosaltres qui siga capaç d'esbrinar els secrets del llur pensament amagat sota el vel taumatúrgic de veus i gràfies per la major part de nosaltres gairebé impenetrables. Aquesta vergonya no pot durar; no hem de consentir, per molt que'ls hi tinguem que agrair, que'l nostre cabal intel·lectual el descobreixin i l'administrin i el frueixin sols els estrangers. Es precis que els hi ajudem en aquesta tasca per a nosaltres tan gloriosa. Han de brillar en nostra Biblioteca les obres capdals dels nostres pensadors hebraics, i quan això no sigui possible en les belles edicions exaurides, al menys en fotocòpies. Si no podem ostentar una col·lecció de manuscrits hebraics, com tenen les grans biblioteques europees, la Vaticana, la Nacional de París, la de Berlín, el *British Museum* de Londres, o la de l'Escorial, — que s'enorgulleix amb una bella tanda de 72 manuscrits — supleixin avui al menys el nostre entusiasme i la nostra diligència, l'actual penúria de poble desatès i improvisat, i retornem a la llar pairal, per medi de lentes i metòdiques adquisicions, els joiells que perdérem i que, per la nostra desídia, rauen avui escampats per tot el món. Som un poble que ha perdut sa herència i de totes passades hem de recobrar-la. Hem de renovar la gloriosa tradició hebraïsta, que posa en tan alt lloc, el nostre gran dominicà Fr. Ramon Martí, de qui s'enorgullia d'ésser deixeble en estudis rabínics, el no menys il·lustre Arnau de Vilanova.

Per a fortuna nostra després de tants de segles d'oblit, una càtedra de literatura i llengua rabíniques, s'és fundada avui a Espanya, com en aquells dies del segle XIII, en que suplia aquesta necessitat espiritual l'orde dels Predicadors. A les hores s'establiren escoles de llengües orientals en les ciutats més importants dels nostres Estats Units catalans, fins entre la vinya i el fonollar de la brava costa mallorquina. Dolces i fecundes corrents de tolerància han portat avui a la Universitat de Madrid un descendent d'aquells savis rabins als qui amb tan enlairat saber combaté en son *Pugio fidei*, el pare de la nostra cultura hebraica cristiana. En aqueixa càtedra de *Literatura rabínica espanyola* del Dr. Yahuda, o en altres que a semblança d'ella més avant s'estableixin, i Déu vulgui que sigui també això aviat en la nostra terra, s'ha de formar el planter que ha de ajudar al nostre INSTITUT a refer el nostre patrimoni intel·lectual, retornant-li de nou riqueses negligentment perdudes, aconseguint així la integral renaixença espiritual nostra, que és la única que pot salvar-nos.

Les ensenyances del Dr. Yahuda van revestides de totes les garanties de probitat científica que poguessin desitjar la *Diputació* i l'INSTITUT, que'ns acaben de fer l'encàrreg d'informar's sobre aquesta matèria. Quan es pensà en la reforma de les nostres Facultats de Lletres en 1913, el Govern volgué cridar a Madrid una personalitat científica de idoneïtat indiscutida, per a encar-

(1) Així el *Lexicon* de Saruk fou publicat a Londres en 1859; els *Comentaris* de Falguera en Pritzburg, 1857; els de Josep Caspi a Francfort, 1848; el *Comentari* de Levi Barzili, a Berlín, 1885; el comentari a les *Exhortacions* de Gabirol, a Lemberg, 1859; el de Mosconi a Berlín, 1878; el de Salomon Adret a Constantinoble, 1720, i Berlín, 1756; les *Disquisicions talmúdiques* del mateix a Venècia, 1523, i Amsterdam, 1715; la *Apologètica* a Breslau, ed. Perles, 1863. De Josep Albo hi ha edició a Venècia, 1618; les obres de Samuel ha Levi Hasdai, foren impreses a Venècia en 1518, i en el segle passat moltes voltes a Leipzig, Nuremberg, Oxford, etc. De l'*Examen del món*, de Jedaja Hapenini, corren 67 edicions, etc. Entre les velles impressions hebraïques o llatines antigues podríem citar la de les *Exhortacions* de l'inspirat poeta barceloní Reuben impreses a Venècia en 1566; la de l'obra del mateix titol del mallorquí Pizzanti publicada a Constantinoble en 1513; la d'Abraham ben Samuel Hasdai, Venècia 1519, etc. Si haguéssim despullat les bibliografies rabíniques de Rodríguez de Castro, i les més ben informades estrangeres de Bartoloccus, Benjacob, Furst, Steinschneider, etc., etc., i les revistes dedicades a Europa a estudis jueus, en comptes de contentar-nos amb notícies que ens han vingut fàcilment a la mà, la cullita haguera estat riquíssima. Altre tant podem dir de les monografies, si ens proposéssim escriure no una lleugeríssima informació, despullada de tota pretensió científica, sinó un estudi complert de la matèria. Treballs monogràfics sobre jueus catalans han escrit entre molts altres — qui sap si més importants encara que els què citem, però que avui no'ns ha llegut averiguar — L. Vennetienner (Salomó Falguera); Bisselches (Falguera /; Berliner (Mosconi); Werblauer / Josep Caspi /; Steinschneider, Levi i Kayserling / Mosconi); J. R. Presles (Salomó ben Adret); Lowenthal / Jona Girondi /; Loeb, Graetz, Kayserling, Denife / (Nahman i Pau Cristià), etc., etc.. A demés no tot és publicat i conegut. Molts textos dels nostres savis hebreus són inèdits i llurs manuscrits, com ja ho hem insinuat, iauen dispersos en les biblioteques de París, Roma, Escorial, Berlín, Munich, Londres, Oxford, etc.

regar-li la càtedra de *Literatura rabínica espanyola*, recentment creada. L'elecció recaiguda en el Dr. Yahuda no pogué ésser més escaienta. La reputació venia consagrada pels elogis autoritzats dels professors Goldzicher de la Universitat de Budapest, Brockelmann, de Halle, Zellerstein d'Upsala, Fraenkl de Breslau, Nicholson de Cambridge, Gotthet de Nova York, i d'altres eminenències del món científic. A la sanció dels savis estrangers podem unir la de nostre compatriota el Rvt. P. Fita, actual Director de la Acadèmia de la Història, que ha encomanades al doctor Yahuda importants recerques literàries, ensems que ha emprès amb la seva col·laboració un important treball. El Dr. Yahuda ha demostrat, ademés, la seva competència en els estudis rabínics catalans, transcrivint i traduint dos pergamins hebraics, recentment descoberts a Solsona.

L'infrascrit es complau en manifestar que les garanties d'aptitud que adornen a l'aspirant a una pensió per a consagrar-se a l'estudi de la cultura judaica catalana, no són inferiors a les que ofereix el savi Dr. Yahuda, hagut compte de la distància que de costum hi ha entre un alumne i un mestre. El Sr. González Llubera ha fet la seva carrera en la nostra Universitat amb les més altes qualificacions a que pot aspirar un aventatjat alumne, i des de molt jove s'ha consagrat amb especial vocació a la filologia semítica, essent un dels deixebles més distingits pel nostre il·lustre catedràtic de llengües orientals en la Universitat de Barcelona, Dr. Barjau i Pons. Sota la seva direcció estudià dos cursos d'hebraic i de aràbic. Els estudis filològics els completà després amb els literaris orientals, assistint com alumne lliure durant altres dos cursos a les explicacions que donà el Dr. Yahuda — primer particularment i després des de la càtedra oficial de la Universitat, — de literatura aràbiga i rabínica espanyola, i literatura bíblica i talmúdica. Ademés ha realitzat treballs de seminari en el «Centro de Estudios Históricos» de Madrid, com són: a) Transcripció de monuments aljamiats. b) Transcripció de manuscrits aràbics. c) Traducció directa de l'hebreu de Benjamin de Tudela. Sa vocació manifesta pels estudis orientals, en Espanya tan poc comú, per lo mateix que no tenen cap finalitat pràctica, ni resolen cap problema de l'existència, va cridar l'atenció de l'infrascrit durant l'època en que ell fou deixeble seu, i li encarregà a les hores l'estudi i el maneig d'una de les obres capdals del gran rabinista alemany, Dr. Steinschneider, per a que's comencés a familiaritzar en els estudis rabínics medievals.

Per tant, considerant que'l jove Sr. González Llubera amb els seus sòlids antecedents és una garantia de que podrà prestar importants serveis en el camp de la nostra literatura rabínica:

Considerant que és hora ja de que aquests estudis tan desatesos, que compten amb tants savis i brillants conreuadors en les universitats estrangeres, trobin aquí la protecció que demana l'obert i progressiu esperit de la civilització moderna, i que es formi un planter d'estudiosos que a ells es dediquen:

Considerant que és d'immediata necessitat fer lo més aviat possible treballs preliminars per a emprendre els ulteriors d'alta crítica literària, històrica, filològica, ètica i filosòfica; assaber: a) una bibliografia completa de tot quant en la nostra terra i fora d'ella s'ha publicat sobre la història i civilització dels jueus en tots els seus rams; b) un diccionari d'escriptors rabínics catalans com base prèvia de totes les investigacions; c) un inventari de tots els manuscrits hebraics que's troben en els arxius d'Europa, i ademés nostres arxius i en els particulars, tan abundosos a Catalunya, entenent sota tal denominació totes les terres de llengua catalana; d) una bibliografia de tota la producció rabínica catalana, és a dir, de totes les obres dels nostres escriptors jueus que han vist la llum pública; e) una bibliografia de tots els codis inèdits de rabins catalans que's trobin a les biblioteques d'Europa; f) la lenta reintegració per medi de fotocòpies amb destinació a la Biblioteca de Catalunya de tots els tresors bibliogràfics inèdits de la cultura rabínica catalana; g) la publicació sistemàtica i gradual d'aquells textos inèdits que's considerin de més importància;

L'infrascrit opina que deu concedir-se al Sr. Ignasi González Llubera, i en la forma que la sol·licita, una pensió mensual, començant des del 1.er d'octubre pròxim i acabant el 30 de juny de l'any vinent, per despeses d'estada i viatges a Madrid, amb l'obligació de presentar a l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS al finalitzar el curs, un treball relacionat amb la literatura rabínica a Catalunya, o la traducció o estudi d'un text rabínic inèdit de la mateixa procedència.

La Secció Històrica Arqueològica de l'INSTITUT acordarà el que cregui més convenient.

Déu vos guard molts anys. — Barcelona 25 de setembre 1916. — A. RUBIÓ I LLUCH.

Llegida aquesta informació en sessió de la Secció Històrica-Arqueològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, tinguda el dia 4 d'octubre de 1916, ha estat aprovada.

Barcelona 4 d'octubre de 1916. — El Vice-president, J. MASSÓ I TORRENTS. — El Secretari, FRANCESC MARTORELL.

MEMÒRIA PRESENTADA A LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA
PER LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ES-
TUDIS CATALANS, sobre la contribució catalana a la obra de restauració
de la Catedral de Reims i de la Biblioteca de Lovaina.

EXCM. SR.:

La Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, en acabar-se la guerra i a l'hora en què la vida científica internacional reprèn la seva activitat interrompuda, ha sentit l'atenció atreta per totes aquelles obres que, representant una valor dins el patrimoni espiritual de l'Europa, han estat colpides pel terrible flagell que durant quatre anys ha desvastat les terres heroïques de la França i de la Bèlgica.

Ara com mai, en el curs d'aquesta guerra, els pobles han sentit aquella germandat en la civilització i aquell parentiu que aglutina la humanitat en grans famílies culturals, junyides per les llacades invisibles de la història. La convivència espiritual engendra parentius insospitats i germandats profundes, sorgidores intensament a l'hora que el dany i la desventura, punyint a l'un, fan repercutir el mal damunt els altres membres.

La contribució de la nostra Mancomunitat a l'obra de reconstruir els pobles aterrats per la guerra, és una senyal de que ha sabut interpretar fidelment aquest desig germanívol de Catalunya, i no dubtem que sabrà comprendre l'afany dels qui, donats a l'obra de les coses de l'esperit, aquí en la terra nostra, voldrien veure-la ajudant a l'obra de la restauració de les coses espirituals que han estat fatalment colpides durant els anys de lluita.

Els fets són prou coneguts; ni la nostra voluntat, ni l'esforç poderós dels grans pobles victoriosos, podran refer ço que feu la mà segura del temps i l'esforç encadenat de les generacions; però damunt de les runes encara tèbies podem posar-hi una engruna d'aquesta amor que sentim, d'aquesta honor que volem per a totes les coses gloriuses del patrimoni espiritual de la humanitat. Heus aquí el que venim a sol·licitar de la vostra atenció acollidora: que en nom de la nostra Catalunya sumeu l'esforç dels catalans a l'obra de restauració d'aquests grans monuments de l'art i de la ciència.

Voldríem, però, donar a aquesta col·laboració catalana tot el sentit que la inspira, car en ella hi ha quelcom més que un acte simple d'admiració i de simpatia per les coses caigudes i pels pobles que les han vistes caure; car aquestes coses caigudes eren, com aquella catedral de Reims, la floració divina d'una cultura, i els catalans d'avui no podem ni devem oblidar aquella hora inicial de la vida cultural de Catalunya, en què una generació esforçada de monjos i prelats, amb ses relacions i germandats religioses i científiques amb els grans centres del nord de França, anava materialment formant l'esperit de la pàtria.

Reims, per reunir per damunt de totes les seves gràcies aquesta valor representativa, ha atret l'atenció de tota l'Europa culta, que ha rebut amb un gran clam la seva destrucció: flor de civilitat exquisida, era somrisenta damunt les planes verdes, difoses entre la boira ses fines cresteries, plenes d'angèliques voliors i la gràcia eternalment rienta de les verges i dels sants, dels àngels i dels homes, eren la flor d'aquella humanitat que, amb un esforç de segles, donava a la matèria dura un tremolor de vida inextingible i una capacitat immortal.

Aquest gran esforç d'un poble és el que voldríem homenatjar també amb la contribució catalana a l'obra de la restauració de Reims; un esforç continuat al llarg de tres centúries, des dels inicis fins veure coronada l'obra per les dues torres que suara les armes afrontaren. Des de 1210 en que comença (destruïda per un incendi la Seu antiga), durant mig segle els treballs segueixen sense interrupció; tota la ciutat hi és posada, perquè ella és la veritable casa de la ciutat, el seu centre i el seu esperit que com un axe místic en presideix la creixença. La crònica ens diu com tots acuden al treball: els rics amb els diners, els pobres amb els braços, els clergues i els prelats, captant per ella van per les contrades veïnes, que són encara una extensió de la ciutat, i el temple creix magestuós, cobrint-se la gran nau al cap de trenta anys: en 1241 el capítol hi canta per primera vegada les vespres solemnes. Després l'obra es fa més lentament; l'auxili del rei donant permís per arrencar pedra, fent obrir camins per a dur-la a la seu; les deixes dels prelats, ajuden a fer l'obra de les torres que, acabades a les darreries del segle XV, deixen la catedral tal con la vèiem abans de la guerra, bella i gentil, presidint la creixença constant de la ciutat, com ara en presi-

deix les tràgiques runes. Aquestes centúries són una de les hores més belles de la història, el punt àlgid d'aquella gran cultura amb la qual per diverses aliances la història catalana és tant lligada.

Amb intensitat parella, aquells qui lamenten la destrucció d'aquesta gran obra d'art senten el dany causat a la cultura humana amb la destrucció de la famosa Universitat i Biblioteca de Lovaina. Les flames han convertit en cendra un arxiu riquíssim de la humana ciència on es guardaven documents únics de la història de les matemàtiques, la medicina, la teologia, la filologia. Més de tres cents mil volums han tornat cendra, i, amb ells, els laboratoris i el material científic d'una de les més admirables institucions de la cultura moderna d'Europa. Instal·lada en el bellíssim edifici que, partint del vell nucli del «Halle aux draps», havia anat estenent i creixent con un cos viu, la Universitat ha vist perdre's amb ella l'arxiu de la seva gloriosa història que comença en 1425, segons la carta de fundació del papa Martí V, qui instituí l'estudi de Teologia.

Edifici, aules, biblioteca, tot ha desaparegut. Res queda d'aquell primitiu Studium Generale ni de la gran biblioteca, començada en 1432; la llur destrucció en desembre de 1914 commogué el món de la ciència.

Sortosa havia estat aquesta institució, nascuda de la gloriosa universitat. Els grans homes d'estudi del país havien anat depositant, com un aluvió constant, al llarg de les generacions, les seves llibreries. En 1635, el metge Jacques Romanus deixa els seus llibres, entre els quals s'hi compta la més important col·lecció bibliogràfica de les ciències matemàtiques, que abarca, naturalment, tots els temps anteriors al llegat. Així mateix Laurent Beyerlinck, en 1627, cedeix a la biblioteca la seva famosa col·lecció de llibres d'història i de teologia. Les donacions es succeeixen, constituint un fons el valor del qual va pujant amb els segles, fins a convertir la biblioteca de Lovaina en el més complet i imprescindible arxiu de la història de les ciències.

Un inventari de la pèrdua que el món de la ciència ha tingut seria massa llarg i massa dolorós de fer; el gabinet de manuscrits de Lovaina era per ell sol un depòsit d'un valor incomparable, amb més de 1.000 volums, en gran part autògrafs: comptem el llibre autògraf contenint els sermons de Tomas de Kempis; el *De viris illustribus*, de Corneli Nepos; els manuscrits autògrafs de Denis Cartoixa; una còpia de Prudenci, del segle VII; col·leccions diplomàtiques importantíssimes, així com les sèries amb la documentació completa de diverses institucions religioses que exerciren una acció influent en la història de la cultura medieval.

Havem dit ja com era important la col·lecció d'impresos; recordem els 600 incunables que en formaren part, i, amb ells, gaire bé la història de l'impressor de Lovaina Joan de Westphàlia; la col·lecció mèdico-matemàtica, amb el tractat de Vesali *De corporis humani fabrica*, oferta de l'emperador Carles V; la col·lecció jesuítica i la jansenista, i, finalment, l'única i imponderable col·lecció de Bibles, on es reuniren materials per a la filologia, la història i la literatura oriental, que són perduts per sempre més.

Heus aquí una idea lleugera del que s'ha destruït; per a la reconstrucció venim a demanar l'ajut de la Mancomunitat de Catalunya, pensant que sabreu veure en aquesta sol·licitud nostra aquell senyal evident que Catalunya és viva quan es mostra sensible a les grans pèrdues que el món ha sofert, amb la destrucció dels centres d'estudi i dels monuments d'art.

Barcelona, febrer de 1920. — El Vice-president, J. MASSÓ TORRENTS. — El Secretari, FRANCESC MARTORELL.

FUNDACIÓ CONCEPCIÓ RABELL I CIBILS, V.^{DA} ROMAGUERA: Publicació de les *Cròniques Catalanes*.

Mitjançant acta de 30 de juny de 1920, sotascrita, d'una part, per l'Excm. Sr. Josep Puig i Cadafalch, President de la Mancomunitat de Catalunya i de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS i alhora de la seva Secció Històrico-Arqueològica, i pels Membres d'aquesta Srs. Massó i Torrents, Rubió i Lluch, Sagarra, Martorell, Valls Taberner i Alòs, i, d'altra part, pels Srs. Rafael Patxot i Jubert i Ferran Vilallonga i Balam com Executors testamentaris de la Sra. Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, exposaren aquests últims llur desig d'incloure en una Fundació de caràcter intel·lectual, a nom i recordança d'aquella dama, la publicació de les *Cròniques*

Catalanes, per a la qual cosa sol·licitaren que hi col·laborés l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS aportant-hi, amb la seva autoritat, l'element científic per a la susdita publicació d'una edició crítica de les nostres *Cròniques*, mentre que els esmentats senyors executors testamentaris proveïrien, per llur part, a la despesa material de l'obra.

Acceptada amb viu agraïment la proposta, l'INSTITUT oferí correspondre-hi de la manera susdita, fent-se constar:

Primer. Que la col·lecció d'aquelles *Cròniques* hauria de comprendre els següents onze volums:

a) *Chronicon Rivi-pullense, Barcinonense, Canigonense, Dertusense*. Obres rimades en llatí de caràcter històric català. Fragments de les *Cròniques Carolíngies* que interessin a Catalunya. Necrologis i obituaris anteriors al segle XIII.

b) *Gesta Comitum Barcinonensium* (text llatí i català).

c) *Crònica de Jaume I. Versió llatina de Marsili*.

d) *Crònica de Descloit*.

e) *Crònica de Muntaner*.

f) *Crònica de Pere el Cerimoniós*.

g) *Crònica de Sant Joan de la Penya* (text llatí i català).

h) *Boades, Llibre dels Feyts d'Armes de Catalunya. Crònica del Comte d'Urgell*.

i) *Tomich. Turell. Carbonell*.

j) *Dietari del Capellà d'Alfons V*.

k) *Flos Mundi i Crònica Catalana Universal*.

Aquesta col·lecció s'anirà publicant sense cenyir-se a la seriació dels volums, sinó a mida i en l'ordre que ho permeti la llur preparació.

Segon. L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS accepta la responsabilitat científica de l'edició i, per tant, tindrà plena llibertat de triar els col·laboradors que hagin de fer-la.

Tercer. Les edicions hauran d'ésser crítiques, amb el corresponent acompanyament de variants i comentaris filològics o històrics, quan aquests últims siguin necessaris.

Quart. Els executors testamentaris de Na Concepció Rabell i Cibils, Srs. Rafel Patxot i Jubert i Ferran Vilallonga i Balam, es comprometen a pagar la despesa material i de preparació (Fotocòpies, transcripcions, paper, impressió, etc.) de l'edició, com també els honoraris corresponents a l'editor o editors responsables de cada volum, estipulat això, segons lo disposat en l'article 16 del Reglament interior de l'INSTITUT aprovat per l'Excma. Diputació, o sigui 8 pessetes la pàgina de treball original i d'investigació i 5 pessetes la pàgina de còpia de documents o textos literaris.

Quint. Tots els volums portaran el nom de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS i el segell de la Diputació o de la Mancomunitat, segons l'usança de les publicacions de l'INSTITUT; emperò tots ells deuran portar així mateix el distintiu característic de la fundació, çò és: en les cobertes i en la portada com a capçalera la inscripció «Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera» i el seu monograma, com a segell, al mig de la plana.

Sisè. El tiratge es farà sobre paper de fil, portant la filigrana de la «Fundació», i els volums seran d'un format uniforme, igual a l'adoptat per les publicacions de textos de la Secció Històrico-Arqueològica. Com a regla general, s'entén que els volums no passaran de 500 pàgines.

Setè. Aquest tiratge serà de 700 exemplars, la meitat dels quals, o sia 350 exemplars, restarà a la disposició dels senyors executors testamentaris, per a destinar-la a difusió entre les Corporacions i Biblioteques del país i estrangeres. Per als efectes d'aquest repartiment es posaran d'acord els senyors executors testamentaris amb l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS confiant-se-li el treball d'organitzar-lo i dur-lo a terme.

Vuitè. L'altra meitat, o sien 350 exemplars, pertocarà a l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, emperò els senyors executors testamentaris es reserven el dret de fixar-ne el preu de venda, seguint el criteri de que sien a l'encalç de la gent estudiosa.

Novè. La propietat intel·lectual de la col·lecció serà de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, el qual tindrà el dret de reimprimir-la en qualsevol forma, un cop sia agotada l'edició convinguda en aquests pactes. En cas que l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS vulgui reproduir-ne algun volum en edició popular i sense aparell crític, es farà constar que s'ha publicat aprofitant els estudis subvencionats per la «Fundació Vda. Romaguera».

Desè. Cada any l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS i els senyors executors testamentaris fixaran en acordança els volums que s'hagin de dur a l'estampa, a base de tres volums anyals com a mínim i a fi de que la col·lecció sia enllestida dintre els quatre anys a comptar des del primer de gener subsegüent a la firma d'aquesta acta. Passats aquests quatre anys, els senyors executors testamen-

taris devindran «ipso facto» lliures d'aquest compromís i serà potestatiu d'ells el continuar-lo o no, si encara no fos completada la col·lecció en la forma estipulada.

Onzè. Per a resoldre les qüestions d'ordre pràctic, es constituirà una Comissió formada per dos Membres de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS delegats respectivament de les Seccions Històrica i Filològica, un representant dels senyors executors testamentaris i un adjunt elegit pels tres senyors esmentats. Aquesta Comissió es considerarà autoritzada per decidir tota mena d'incidències inherents a la realització i relacions amb els col·laboradors i impressors, etc.; emperò els Membres de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS que l'integren podran demanar un ajornament de vuit dies en les resolucions a fi de consultar-les amb la Secció respectiva.

Dotzè. Els Srs. Rafel Patxot i Jubert i Ferran Vilallonga i Balam fan constar que no obren pas ací en nom propi, sinó exclusivament amb el llur caràcter d'executors testamentaris de Na Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera. Per tant, en tot ço que aquí ells sotscriuen, no adquireixen cap mena de compromís personal, ni en llurs noms ni béns particulars, sinó que únicament s'obliguen amb el llur caràcter d'executors testamentaris de l'expressada dama i amb les disponibilitats materials que tenen com a tals.

MEMÒRIA PRESENTADA PEL SERVEI DE CONSERVACIÓ I CATALOGACIÓ DE MONUMENTS, dels treballs fets durant els anys 1915-1920.

TREBALLS REALITZATS. — Introduir la protecció de monuments fou l'objecte de la creació d'aquest Servei. Cal una acció ferma per a la guarda, conservació i valoració del patrimoni artístic nacional.

Els Estats no sols vetllen, avui, per la conservació dels monuments de propietat pública: s'estén el concepte de socialització, d'intervenció, de tutela, en favor de totes les obres d'art existents en el país. I no es limita la protecció als monuments extraordinàriament famosos; tota mena de construccions i objectes d'art mereixen atenció. Itàlia va dar les normes; França, Alemanya, Àustria, Grècia, Turquia, Països Escandinaus, fins el Japó, segueixen l'exemple.

Respectar els monuments, quan sigui possible, en llur situació originària, és criteri fonamental. Al Museu sols ha d'anar-hi ço que estigui en males condicions de seguretat o d'estudi. Que tot el país sigui Museu, que a tot arreu es trobin ben guardades les obres d'art: veu's aquí l'ideal.

L'Estat espanyol té abandonats els monuments del país. Manquen lleis eficients; l'individualisme impera excessivament en la propietat artística. La Llei d'Excavacions i Conservació de Monuments (7 de juliol de 1911) i el seu Reglament (1 de març de 1912), així com la Llei de Monuments arquitectònic-artístics (4 de març de 1915), són apreciables, però insuficients. No existeixen organismes útils de protecció. Encara l'Estat, en el seu endarreriment ideològic, no es creu obligat sinó a emprar recursos en els «monuments nacionals», edificis així declarats, amb gran incoherència, i a la restauració dels quals, refent-los, aplica en ocasions quantitats exagerades, que serien molt més ben aplicades a la conservació de nombrosos monuments. El Catàleg monumental de l'Estat és només un intent.

El 1914, la Diputació de Barcelona va dirigir-se a la Secció Històrico-Arqueològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS en consulta respecte als procediments a adoptar per exercir a Catalunya una actuació referent a Conservació i Catalogació de Monuments. Aquella Secció aprovà una *Memòria*, signada pels Srs. Massó Torrents i M. S. Oliver, en la qual s'assenyalaren les orientacions i bases fonamentals del Servei. A començos de l'any 1915 foren nomenats el Director i Auxiliar, començant-se tot seguit les tasques.

Missió d'Estat la Conservació de Monuments, per a tenir la intensitat i eficàcia convenients, necessita que els seus organismes comptin amb legislació, autoritat i recursos apropiats. Essent embrionàries a Espanya les disposicions legislatives i sancions, mancat el nostre organisme de força oficial, reduïts els mitjans econòmics, impossible havia d'ésser assolir satisfactòriament l'objectiu proposat.

En canvi, teníem l'aventatge de trobar-nos a l'edat d'or d'una iniciació, de comptar amb la puresa, la rectitud de l'intent, La col·laboració pública l'hem tinguda espontània, fervent en ocasions.

Dos aspectes comprenia la tasca, en tant que fa referència a la conservació: influir en l'esperit públic, vetllar, dictaminar, perquè s'allargui la vida dels monuments, i dirigir l'execució dels treballs materials que hi hagués ocasió de realitzar. La primera cosa ha estat feta de manera general, en publicacions i conferències públiques; particularment, utilitzant els mitjans indicats, en els nombrosos casos en què s'ha tingut coneixement que algun monument es trobava en perill. La direcció de treballs de conservació i restauració, així com els projectes per a realitzar-los, han depès de la urgència del cas a remeiar. Els mitjans disponibles s'han hagut d'esmerçar, principalment, obligats per les circumstàncies, no havent estat possible acudir fins ara, segons un pla preconcebut, a l'auxili de valuosos monuments de la terra que han menester d'obres de consolidació.

Esmentem seguit, en breu relació, els principals treballs realitzats pel Servei.

RELACIÓ D'OBRES, GESTIONS, DICTAMENS I PROJECTES. — *Castell de La Geltrú.* — Residència dels senyors del terme jurisdiccional. Comprèn una torre i clos del XII, sala amb finestrals del XIII, ampliació amb arcades del XIV-XV. Abandonat, els veïns demanaven que fos aterrat. El Servei va fer un projecte de restauració i habilitació. Aprovat per l'Ajuntament de Vilanova, ha sigut executat amb cabals de la Junta de Museus a canvi de la cessió de la col·lecció Font i Gumà de rajoles valencianes i catalanes.

Posseïren successivament el castell i senyoria de La Geltrú les famílies Manresa, Olzinelles, Sanahuja, Alemany i Santjust.

Torre del Portal. Centelles. — Entrada a l'antic recinte murat de la vila. En un pis alt hi ha una sala on es reuní algun temps el Consell municipal. Damunt el portal es troba un grandíol escut.

Obra del XV-XVI. Amb motiu de qüestions locals, el 1917 el monument fou objecte de mutilació pel poble apassionat. Essent el portal lloc de trànsit d'una carretera, el Servei entengué que calia garantir la seguretat dels transeunts obrint uns portals a cada banda. Prèvies valuoses col·laboracions, el projecte ha sigut executat, refent-se la part destruïda, amb cabals de la Mancomunitat. Manca construir una nova escala d'accés a la sala, en lloc situat en una casa anexa adquirida per a estació de Telèfons.

Forn romà de ceràmica. Sant Martí Sarroca. — Atès el bon estat de conservació d'aquest forn, descobert en una vinya de Cal Segol, i la conveniència d'assegurar la seva permanència, el Servei prengué a son càrrec el cost d'uns murs i una coberta protectors.

Hospital de Santa Maria. Lleyda. — Edifici de planta quadrada amb pati central. En aquest hi ha l'escala, combinada amb una galeria volada amb arcades. Important obra d'arquitectura civil de les darreries del segle XV i començaments del XVI. Únic exemple, en el país, de tal planta d'hospital.

La Diputació havia acordat, el 1915, l'aterrament de l'edifici amb l'objecte de vendre el solar. El Servei intervingué, dictaminant respecte a la vàlua artística del monument i la seva possible utilització per a altres fins. A base d'aquest dictamen, la Mancomunitat va acordar l'adquisició de l'edifici per a alberg de les seves institucions.

Casa dels Velers. Barcelona. — Edifici gremial construït el 1760-1763. Es compon de planta baixa i tres pisos. En el principal hi ha una grandiosa sala per a les reunions del gremi.

El projecte Baixeras de Reforma interior prescindia de l'existència d'aquest com d'altres monuments, destruint-lo amb les noves aliniacions.

A instància del Servei, l'Ajuntament de Barcelona aprovà, el 1916, un nou pla d'aliniacions de la Secció tercera de Reforma, a base de la conservació de l'edifici: la iniciació de l'eixampla del carrer de Sant Pere més alt i la bifurcació de la via nova amb el carrer de Junqueres foren millores obtingudes. Amb tot, tenint en compte reclamacions particulars, el Ministeri de Governació no aprovà la primera cosa: calia la destrucció de l'edifici. Per evitar-ho, aquest Servei demanà la declaració de *Monument arquitectònic-artístic* per a la Casa dels Velers, que fou concedida pel Ministeri d'Instrucció Pública per Reial ordre de 2 de juny del 1919.

Torre de Santa Catarina. Torroella de Montgrí. — Obra de pedra picada, amb dos pisos de volta apuntada i portal de punt rodó. Entrada al recinte murat de la vila. Segle XIV.

El 1916, l'Ajuntament, considerant que el pas era estret, n'acordà l'aterrament. Intervinguérem, i proposàrem obrir una bretxa propera a la muralla, guardant la torre. Així va fer-se; i, en lloc d'ésser destruïda la torre, el Servei l'ha restaurada.

Torre de defensa. Canet de Mar. — De planta circular, anexa a la masia Can Macià, avui destruïda. Tipus corrent a la Costa de Llevant per a emparament contra els pirates. Obra del XVI. Situada a la plaça, davant l'església, dóna sentit a la vila.

El 1916 s'havia acordat la destrucció per engrandir l'espai destinat a mercat. Prèvies gestions,

l'Ajuntament desistí del propòsit. Suara s'insistí en aquest, havent-se evitat, pel moment, mercès a l'aplicació de disposicions legals.

Creu de terme a Llinàs. — De fines proporcions, obra del segle XV, anava a caure, socavat el sòcol per l'acció de l'aigua. El Servei ha contribuït a reforçar fonaments i murs perquè s'aguanti ferma.

Església de Lladó. — Obra romànica. Presenta una magnífica portada del XIII en una plaça de la vila.

Havent tingut notícia que es tractava d'anivellar la plaça, amb la qual cosa la fatxada de l'església hauria quedat descalçada, acudírem a la vila, proposant una solució de rasants de manera que quedés aquella en bona situació.

També el Servei va ajudar, amb una quantitat, a arreglar les teulades de l'església.

Església de Sant Pere. Montgrony. — Trobant-se la coberta de lloses en mal estat, va constituir-se una Junta per reparar-la. La Mancomunitat va contribuir a les despeses, previ informe d'aquest Servei.

Esglésies de Terrassa. — L'església de Santa Maria presentava un avançat estat de ruïna. Sota la direcció de D. Josep Puig i Cadafalch, i amb recursos procedents principalment del Municipi, s'ha procedit a la restauració. El Servei hi ha contribuït en petita proporció relativament a la importància dels treballs realitzats.

Ha començat l'excavació del terreny entorn de Santa Maria i del baptisteri. Els descobriments fets ajudaran a precisar la cronologia d'un conjunt de monuments únic.

Retaules dels Sants Metges i de Sant Miquel. Terrassa. — Trobant-se en molt mal estat, aquests retaules, a causa d'haver sofert en altre temps humitat persistent, convenia una reparació. El Servei va dictaminar respecte a l'estat i procediments de reparació. Han sigut ja executats els treballs de consolidació i neteja de la pintura, amb la qual cosa apareixen bel·leses d'exquisitat insospitada.

Claustre del convent de Sant Agustí. Torroella de Montgrí. — Monestir amb església i claustre. Obra de les darreries del segle XVII. El claustre és format amb columnes de pedra picada de perfil a la toscana.

L'Ajuntament de la vila tenia acordada la destrucció completa de l'edifici per construir en el solar unes escoles. El Servei intervingué, fent veure al Municipi la inconveniència de l'esmentat enderrocament, ja que, a base de la reforma del monestir, podien obtenir-se escoles en millors condicions d'instal·lació i economia. A l'efecte fou traçat un projecte de Grup Escolar que ha sigut aprovat per l'Ajuntament.

Palau de la Generalitat. — El Servei ha col·laborat a les obres de restauració amb dades existents en el seu Arxiu. Fou realitzada una excursió a València per estudiar la decoració de les sales de l'edifici de la Diputació d'aquella ciutat, en tant que podia ésser útil per a completar les sales de la Generalitat a Barcelona.

Cases del Vescomtat i dels Comtes de Foixà. Girona. — Proposant-se la Diputació de Girona traslladar la seva residència a la primera, demanà dictamen a la Direcció del Servei respecte a la conveniència de fer-ho, el qual fou tramès. També dictaminà, el Servei, a favor de la catalogació de la casa anexa a l'anterior, que pertanyé als comtes de Foixà, la qual cosa era convenient per a sa completa conservació.

Portada de l'església de Mura. — Un cancell exterior, ajuntat a la fatxada, ocultava el timpà i els capitells de la porta romànica. El Servei ajudà amb una quantitat a les despeses d'enderrocament del dit cancell i construcció d'un altre, de fusta, a l'interior de l'església.

Castell de Verdú. — Conjunt interessant, amb grans sales de dos pisos i torre circular. Obra del XIII-XIV. Havent passat la propietat a un sindicat agrícola, el Servei va fer gestions perquè la nova aplicació de l'edifici no perjudiqués l'interès monumental.

Excavacions arqueològiques a Tarragona. — El Servei redactà les bases (que foren aprovades per la Mancomunitat de Catalunya i l'Ajuntament de Tarragona) per a la pràctica d'excavacions arqueològiques en aquella ciutat.

Casa del Renaixement. Cervera. — Amb motiu de trobar-se en avançat estat de ruïna, calia enderrocar la casa Granell, del carrer Major, la qual presentava una interessant fatxada del XVI. Col·laborant en gestions locals, el Servei va traçar un plànol de reconstitució de la fatxada, el qual ha estat realitzat pel nou propietari.

Pintures murals a Barbarà i Polinyà. — El Servei ha contribuït, amb els seus recursos, a la neteja i estudi de les pintures murals del segle XIII, descobertes en els absis romànics de les es-

glésies dels dits pobles, treballs executats d'acord amb el Director del Museu Diocesà de Barcelona, Rvd. Trens. L'assumpte de les pintures es refereix a la vida de Jesús, martiri de Sant Pere i Sant Pau, i altres temes.

Fonts baptismals de Sant Joan les Fonts. — Obra romànica decorada amb imatges de sants i una escena de martiri. Segle XII. Havent tingut notícia de la probable venda d'aquestes fonts, el Servei gestionà de les altes autoritats eclesiàstiques, que no es realitzés la dita venda, obtenint resultats satisfactoris.

Torres de Vergés. — Dues altes torres de planta quadrada, adossades a la muralla, a la plaça de la vila. Segle XIV. L'Ajuntament volia aterrar-les per utilitzar la pedra. El Servei, d'acord amb la Comissió de Monuments de Girona, influí, amb les seves gestions, per impedir-ho, i les torres no foren enderrocades.

Castell de Belcaire. — Havent tingut esment que l'Ajuntament volia vendre els finestrals del segle XIV, contribuïrem a impedir-ho gestionant la Catalogació del monument. Posteriorment ha sigut traçat un projecte d'utilització i restauració d'una part de les ruïnes.

Hospital de Santa Creu. Casa de Convalescència. Barcelona. — Important conjunt d'edificis antics. Hospital: grandioses sales gòtiques, sobreposades en dos pisos, en tres *crugies* entorn d'un pati, amb galeria anexas en planta baixa. Segle XV.

Casa de Convalescència. Pati central porticat rodejat de *crugies*. Pintures de Viladomat a la capella. Interessants rajoles pintades. Obra completa, en magnífic estat. Segles XVII-XVIII.

El plànol Baixeras de Reforma interior aterrava aquests edificis. Per a impedir-ho calia una rectificació absoluta del projecte de Reforma. Ja de molt temps treballàrem en aquest sentit públicament i privadament, procurant influir per impedir-ho, amb la qual cosa podran salvar-se els esmentats edificis.

Mur romà de Tarragona. — En enderrocar unes cases prop de la Catedral, aparegué un mur romà: sens dubte pertanyia a algun edifici del Fòrum. No veient-hi interès, el Municipi l'enderrocava. Cridats per veïns de la ciutat, hi acudírem, i vam indicar els mitjans legals oportuns per a impedir la continuació de l'enderrocament, ço que fou aconseguit.

CONFERÈNCIES. — Amb l'objecte de fomentar l'afecte als monuments, i contribuir, en casos concrets, a la formació d'ambient públic a llur favor, el Director de la Secció ha donat les següents conferències:

La Conservació del patrimoni artístic nacional. — Centre Excursionista de Catalunya.

Aplec de Mura. — Amb motiu del descobriment de la portada romànica que amagava un porxo.

El castell de la Geltrú. — Ateneu de Vilanova i Geltrú.

L'art de construir les ciutats i la conservació de monuments. — Casa de la Ciutat de Palma de Mallorca.

L'art gòtic a Catalunya. — Centre Excursionista de Terrassa.

L'art nacional. — Centre Social de Nostra Senyora de la Mercè.

La ciutat moderna i els edificis antics. — Casa de la Ciutat de Girona.

Aplec en les esglésies de Terrassa. — Amb motiu de la visita organitzada pel Centre Social.

Història de l'art català. — Sèrie de lliçons. — Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria.

L'excursionisme i els monuments. — Ateneu Enciclopèdic Popular.

Dos anys de conservació i catalogació de monuments. — Centre Excursionista de Catalunya.

Castells i cases fortificades de Catalunya. — Centre Excursionista de Catalunya.

Viles fortificades de Catalunya. — Centre Excursionista de Catalunya.

Història de l'art romànic català. (I, «L'arquitectura»; II, «L'escultura»; III, «La pintura. Arts del teixit. Metalls. Fusta».) — Extensió Universitària.

El patrimonio artístico nacional. — Ateneu de Madrid.

Valor social dels monuments. — Cervera. Agrupació Nacionalista de la Segarra.

L'art cívic en l'antiga Catalunya. — Centre Excursionista de Catalunya.

La nova Tarragona i els seus antics monuments. — Casa de la Vila. Tarragona.

Métodos de urbanización en relación con la conservación de monumentos. — VIII Congrés Nacional d'Arquitectes. Saragossa.

CATALOGACIÓ DE MONUMENTS. — L'inventari monumental de Catalunya, el registre més nodrit de reproduccions i documentat possible de la riquesa artística del país, ha d'ésser el fonament de l'organització protectora.

En començar les tasques de la Secció, era propi acudir a aquelles fonts de documents gràfics que amb més facilitat podien proporcionar major nombre de dades dels monuments de la terra. Els cabals ja aplegats en el propi INSTITUT, les publicacions d'aquest i les obres cabdals de la bibliografia artística catalana, han constituït el fonament de la catalogació de Monuments.

Per ordenar les fitxes, s'ha considerat Catalunya dividida en les comarques i seccions següents:

Vall d'Aran, Pallars, Andorra, Cerdanya, Conflent, Bergadà, Cardona i Solsona, Alt Urgell, Conca de Tremp, Ribagorça, Fenollet, Rosselló, Vallespir, Empordà, Empúries, Gironès, Girona, La Selva, Banyoles, Plana de Vich, Vich, Garrotxa, Ripollès, Camprodon, Vall de Ribes, Les Garrigues, Gandesia, Pla de Lleyda, Conca d'Odena (Igualada), Bages, Moyanès, Vallès, Montseny, Costa de Llevant, Lluçanès, Pla de Llobregat, Pla de Barcelona, Barcelona, Penedès, Camp de Tarragona, Tarragona, Conca de Barbarà, Priorat, Ribera de l'Ebre, Mestratge i Lleyda.

Ultra ordenar els materials esmentats, el Servei ha procurat enriquir, per tots els mitjans possibles, la catalogació. A l'efecte ha realitzat regular nombre d'excursions a llocs on es troben monuments i obres d'art notables no gaire conegudes o poc estudiades, i n'ha alçat els plànols i obtingut fotografies. En algunes ocasions la seva tasca ha consistit solament a completar i ampliar informacions anteriors.

Hem acudit al préstec de clixés de col·leccions particulars per obtenir proves per a la catalogació. S'han adquirit, al mateix fi, alguns nuclis de fotografies. Donatius diversos, registrats en els llibres de la Secció, han augmentat la sèrie de documents gràfics reunits.

El criteri seguit en la catalogació ha estat de màxima amplitud quant al concepte de monument. Hi hem comprès des dels més monumentals edificis a les obres d'arquitectura popular; escultura i pintura, altars, mobiliari, orfebreria, teixits i brodats, fins els costums típics locals.

El nombre de fitxes reunides fins al present excedeix de 10.000.

Important contribució a les tasques de catalogació ha estat l'encàrrec, fet a la Direcció del Servei, de formar el *Repertori iconogràfic*, base de la Secció «Espanya Monumental», de l'Exposició de Barcelona, en organització. Mercès a recursos deguts a la dita comanda, ha estat possible ampliar les tasques de catalogació del Servei, executant alguns treballs singulars. Aquests han consistit principalment en alçament de plànols de monuments i treballs fotogràfics.

Els plànols de major interès, inèdits, de monuments reunits pel Servei, són:

PLÀNOLS DE MONUMENTS. — *Civilització ibèrica*. — Recinte Murat de Girona, Poblat de Sant Antoni, Calaceit.

Arquitectura civil. — Fortificacions: Recintes murats de Tossa, Montblanch, Hostalrich, Cardona, Santa Pau, Pals.

Castells: Albi, Arbeca, Bellcayre, Blanes, Beuda, Cartellà, Castellví de Rosanes, Gelida, La Bisbal, La Çuda, La Pobla de Claramunt, Maldà, Marmellà, Montclús, Montsoriu, Palau Sacosta, Palau Sator, Peratallada, Púbol, Riner, Salas, Santa Coloma de Farnés, Sant Martí Sarroca, Santa Cecília (Montserrat), Solsona, Torroella de Montgrí, Vallmoll, Verdú, Vilassar i Vulpellach.

Hospitals: Santa Creu (Barcelona) i Montblanch.

Ponts: Besalú, Monistrol, Oliu i Cardona.

Porxo-mercat: Granollers.

Molí: Oliu.

Font: Blanes.

La casa: A Barcelona, en el XV-XVI.

Arquitectura religiosa. — *Art romànic*. — Gardeny i Lleyda.

Esglésies: Alcover, Bisacarri, Esplugues, El Puig (Esparraguera), Llanàs, Mura, Pla de Cabra, Sant Pere el Gros (Cervera), Sant Pere de Grau d'Escales, Santa Coloma de Queralt, Santa Maria de Bell-lloch i Santa Eulària Provençana (Hospitalet).

Claustres: Lluçanès, Breda, Vilabertran i Peralada.

Monestirs: Sant Benet de Bages i Vallbona de les Monges.

Art gòtic. — Esglésies: Castelló d'Empúries, Cervera, Paret-Delgada, Valls, Montblanch, Reus i Catedral de Tortosa.

Barroquisme. — Església d'Esparraguera.

Neo-classicisme. — Església de Sant Miquel (Barceloneta).

POLICROMIA DECORATIVA. — El Servei ha posat singular esment en la reproducció dels enteixinats pintats dels segles XIV i XV, tema inèdit força interessant; els quals exemplars desapareixen ràpidament. Els originals eren existents a la casa del Marquès de Llió, al carrer de Montcada,

de Barcelona; a les esglésies de la Sang, d'Alcover, Sant Miquel, de Montblanch, ermitatge de Paret Delgada i sagristia de la Catedral de Tarragona; castells de Peratallada, Vulpellach, Vilassar i Santa Coloma de Queralt, i Casa de la Ciutat de Vich.

Barcelona, 31 de desembre de 1920. — El Director del Servei, JERONI MARTORELL.

SERVEI D'INVESTIGACIONS ARQUEOLÒGIQUES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. — Memòria presentada a la Secció Històrico-Arqueològica.

La Secció Històrico-Arqueològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, des de la seva fundació, va preocupar-se d'organitzar la investigació de la nostra Prehistòria i de recollir en les seves publicacions tot allò que s'anava descobrint de les èpoques prehistòriques i del temps romà, igualment que de la revisió del material ja existent. Així, havia emprès l'excavació dels abrics de Capellades, encomanant-la al malaguanyat Mn. Norbert Font i Sagué, i més tard als Srs. D. L. M. Vidal i D. M. Cazorro, ajudats per D. A. Romaní. També fou excavada la cova de Santa Creu d'Olorde (Vidal), foren enviades missions d'estudi a Cogul (Vidal), a Calaceit (Pijoan) i a altres llocs. S'acolliren en l'ANUARI publicacions importants com la de les coves de Serinyà (Cazorro), la del taller neolític de Ciurana (Massot), les de les excavacions de la Junta de Museus a Empúries (Puig i Cadafalch, Cazorro, Gandia, Casellas i Frickenhaus), el repertori de l'escultura romana de la Tarraconense (Albertini), a més de les notícies corrents que es recullen en la Crònica.

Des de 1914, la investigació arqueològica de l'INSTITUT entrà en un període d'especial intensitat, multiplicant-se les excavacions. L'estiu de 1914 fou explorat el poblat ibèric de la Gessera, de Caseres (Bosch), preparant-se una investigació sistemàtica de les estacions del Baix Aragó, que es començà de realitzar l'estiu següent amb l'excavació del poblat de Sant Antoni de Calaceit (Bosch). L'hivern de 1914-1915 foren investigades quelques coves neolítiques i eneolítiques, de diferents comarques de Catalunya (Colominas, segons pla dels Srs. Vidal i Cazorro). L'estiu de 1915, a més de la campanya de Calaceit, se'n realitzà una altra a les estacions ibèriques de l'Urgell i la Sagarra (Colominas-Duran) i foren excavats tres sepulcres megalítics de la comarca de Solsona (Serra Vilaró-Bosch).

Aquests treballs produïren un abundant material arqueològic, que calia treballar i, a més, feren recollir notícies de moltes altres estacions per a estudiar ulteriorment.

Així es sentí la necessitat d'establir un servei regular d'investigacions arqueològiques que curés permanentment de les excavacions i comptés amb un laboratori per a la conservació i reconstrucció dels materials recollits, preparant llur publicació, així com curés d'instal·lar-los degudament al Museu, en defecte de personal d'aquest especialment encarregat de la Secció antiga.

Aquest servei amb personal tècnic fix, en la necessitat del qual insistiren en una memòria presentada a la Secció Històrico-Arqueològica, els Srs. D. Lluís Marian Vidal i D. Manuel Cazorro, encarregats fins a 1915 per l'INSTITUT de l'organització de les seves principals excavacions, començà de funcionar normalment en l'hivern de 1915, essent-ne encarregada la direcció del mateix al que sotscriu i essent-li agregat com a ajudant tècnic D. Josep Colominas i Roca. També han vingut col·laborant en els treballs del Servei, encarregant-se d'excavacions D. Agustí Duran, D. Maties Pallarés i en les excavacions del Baix Aragó D. Llorenç Pérez. En excavacions de sepulcres megalítics a la comarca de Solsona i a l'Alt Empordà hi han col·laborat D. Joan Serra i Vilaró i D. Lluís Pericot, respectivament. En treballs d'ordenació i catalogació de material han col·laborat D. Lluís Pericot, D. Josep de C. Serra, i D. A. del Castillo. El laboratori per a reconstruir i conservar els materials fou organitzat de primer amb un escultor, D. Francesc Font; al qual més tard fou agregat un altre: D. Josep Malverti i personal subaltern.

Des d'un principi el Servei va perseguir com a finalitat la investigació sistemàtica de la Prehistòria i de l'Arqueologia de l'Edat antiga de Catalunya i de tots aquells llocs en els quals es puguin trobar elements que ajudin a solucionar els problemes arqueològics de Catalunya.

Per aconseguir-ho, calia:

- a) Excavar les estacions catalanes;

- b) Excavar estacions d'altres terres relacionades amb Catalunya;
- c) Vigilar les troballes casuals per salvar les dades que ofereixen i excavar les respectives estacions, cas d'haver-hi lloc;
- d) Reunir les dades sobre el material existent en Museus i col·leccions particulars, així com revisar les de les publicacions antigues;
- e) Exposar degudament ordenat, segons un sistema científic, el material arqueològic, resultat de les excavacions del Servei, al Museu de Barcelona.

De la tasca realitzada se'n donarà compte a continuació, incloent-hi els treballs fets durant el període anterior a la constitució del Servei (1914-1915), pel personal d'aquest, excepte els fets pel Sr. Colominas, sota la direcció dels Srs. Vidal i Cazorro, dels quals en donaren compte dits senyors a l'INSTITUT en una Memòria ja publicada.

Es un deure d'agraïment fer constar que la tasca del Servei s'ha vist sempre afavorida amb la cooperació tant dels Directors dels Museus locals de Vich, Solsona, Girona, Sabadell, Tarragona, Vilanova, Palma, etc., com de diferents senyors que, en les localitats en les quals ha treballat el Servei, l'han tingut al corrent de noves troballes o l'han ajudat en les seves tasques. Cal citar aquí entre molts altres, especialment els següents: Barata (Terrassa), Camps Cava (Guissona), Capdevila (Sant Martí de Maldà), Carbó (Tarragona), Casas (Sant Feliu de Guíxols), Ejerique (Calaceit), Furió (Palma), Galindo (Calaceit), Melé (Tossa), Mestre Noé (Tortosa), Moragas (Valls), Palet i Barba (Terrassa), Renom (Sabadell), Sabater (Roses), Sagarra (Barcelona), Vidiella (Calaceit).

EXCAVACIONS. — El Servei ha emprès visites a estacions isolades o campanyes d'investigació a l'objecte d'excavar els llocs més interessants.

D'aquests treballs se'n porten les degudes actes en les quals es consignen minuciosament les circumstàncies de les troballes i tot allò que pugui ésser interessant per a l'estudi de l'estació, acompanyant-ho de la necessària il·lustració gràfica com plànols, fotografies, croquis, etc. Aquestes actes han de constituir després la base de les publicacions.

El material recollit, una vegada a Barcelona, és treballat al laboratori del Servei. En ell és netejat, són conservats els metalls i la terrissa és reconstruïda. Una vegada llesta la feina de conservació i reconstrucció, es fa l'inventari del material de cada estació, el qual s'uneix a les actes respectives, i el catàleg per paperetes que s'incorpora a un catàleg general del material arqueològic del Servei, ordenat geogràficament.

Les excavacions o missions d'investigació que s'han realitzat fins ara i de les que es pot veure la notícia detallada en la Crònica de l'ANUARI 1915-1920, són les següents, ordenades per períodes:

Del paleolític s'ha excavat la cova solutriana de Sant Julià de Ramis (Pallars), important per diverses particularitats tipològiques de les puntes de fulla de llaurer i d'osca i per haver donat a conèixer una espècie nova dels cavalls cuaternaris i varietats també noves de moluscs.

Foren estudiades les pintures rupestres del Barranc de la Valltorta, emprenent-se al mateix temps l'excavació de diferents coves i estacions a l'aire lliure eneolítiques de la regió (Duràn, Colominas, Pallars).

Amb l'exploració de diverses coves, alguns sepulcres no megalítics i nombrosos sepulcres megalítics s'ha pogut precisar l'existència a Catalunya de diferents cultures amb límits territorials ben definits i que es lliguen amb altres de la península ibèrica i de França, podent-se tancar en un marc cronològic segur. (Treballs dels Srs. Colominas, Pallars i el que sotscriu.)

De la plena Edat del bronze, ultra l'excavació de alguns megalits de la comarca de Solsona que semblen ser dels seus començos (Serra Vilaró, Bosch), s'han recollit notícies de treballs que poc a poc omplen la gran llacuna que encara constitueix en la nostra Prehistòria.

En canvi l'estudi de l'Edat del bronze de Mallorca (Colominas) que ha constituït una de les més importants investigacions del Servei, ha permès establir l'existència d'una primitiva fase semblant a la cultura peninsular anomenada «argàrica» i situar la civilització dels talaiots en l'avençada Edat del bronze fins als començos del us del ferro al Mediterrani occidental.

De la primera Edat del ferro s'ha excavat la necròpolis hallstàtica de Terrassa (Colominas).

La investigació de la cultura ibèrica de Catalunya i del veí territori del Baix Aragó ha constituït també una part important dels treballs del Servei, havent-se pogut excavar diferents poblats (sobretot els del Tossal de les Tenalles de Sidamunt a l'Urgell pels Srs. Colominas i Duràn i el de Sant Antoni de Calaceit al Baix Aragó pel que sotscriu) i necròpolis (particularment la de Rubí pel Sr. Colominas) i fins un forn de ceràmica pintada de Fonscaldes (Colominas), que aclareixen no sols el problema de la filiació i cronologia de les diferents varietats de la civilització

ibèrica de Catalunya i territoris veïns, sinó que juntament amb l'estratigrafia d'Empúries ofereixen avui per avui la base més segura per a la cronologia i sistematització de la cultura ibèrica general.

De l'època romana el Servei ha estudiat i excavat entre altres coses el teatre de Tarragona (Colominas), el forn de ceràmica de Sant Martí Sarroca (Duràn) i nombroses sepultures de les Balears (Colominas).

DONATIUS REBUTS.—Entre altres cal esmentar el valuossíssim del terreny on es troba el poblat ibèric de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramanet) juntament amb el material arqueològic trobat en ell, que fou fet liberalment per D. Ferran de Sagarra.

TREBALLS COMPLEMENTARIS.—Per completar l'estudi de la Prehistòria i Arqueologia de Catalunya s'ha constituït un repertori de fotografies del material que no és al nostre Museu, havent-se fet estudis a diferents Museus i col·leccions particulars (Museus de Girona, Tarragona, Solsona, Vich, Lleyda, Olot, Sabadell, Manresa, Terrassa, Sant Feliu de Guíxols, i Vilanova; Col·leccions Vidal, Cazorro, Bonsoms, Maspons, de Barcelona; Sala de Vich; Bosch de Sant Martí de Pallerols; Camps de Guissona; Cama de Romanyà de la Selva).

Complement de tot això és un inventari de les estacions arqueològiques i troballes conegudes de Catalunya que són una de les primeres tasques realitzades i que és complet en la part de Prehistòria.

Una valuosa col·laboració a les tasques del Servei, s'ha obtingut amb l'encàrrec rebut pel director del mateix d'organitzar la Secció de Prehistòria i Arqueologia clàssica del repertori d'Espanya històrico-artística a l'Exposició de Barcelona. En aquests treballs ha col·laborat també, la resta del personal del Servei, així com altres senyors. Així s'han pogut obtenir importants materials de comparació de la resta de la península ibèrica, sovint inèdits. Està actualment en curs un inventari de les estacions i troballes de la península, en el que han treballat, sobretot, els senyors D. Josep de C. Serra, D. Lluís Pericot i D. A. del Castillo, i s'han fet maquetes d'estacions i monuments típics, així com reproduccions d'objectes interessants en poder d'altres Museus o de particulars. Les maquetes de coses catalanes, obra dels dos escultors del Servei Srs. Font i Malverti, fetes fins ara són les següents: La roca pintada de Cogul (el tros de les pintures de grandària del natural i el conjunt de la roca, a 1:10), galeria coberta de Romanyà de la Selva (1:25), talaiots de Les Salines (1:25) i de Lluchmajor, talaiot de l'Edat del Bronze de Son Noguera dels Frares i poblat de Son Julià de Lluchmajor (1:25), talaiots quadrats i restes de poblat de Capocorp Vell (1:25), poblats de Tossal Redó i de Sant Antoni de Calaceit (1:100), dos tipus de sepulcres de la cultura ibèrica del Baix Aragó (1:10), necròpolis ibero-romana de Rubí (1:25), forn de ceràmica ibèrica de Fonscaldes (1:10), i forn de ceràmica romana de Sant Martí Sarroca (1:10), estant en preparació la de la ciutat grega d'Empúries (1:100).

El material arqueològic obtingut en les investigacions del Servei, ha estat exposat al Museu de Barcelona degudament ordenat, havent-se procedit també a ordenar la resta del material de la secció corresponent, no propietat de l'INSTITUT, excepte les excavacions d'Empúries, que ja havien estat objecte de treball pel personal del Museu. Avui la Secció antiga d'aquest ocupa en el primer pis de l'edifici sis sales (incloent-hi la d'Empúries) en les quals es distribueix el material de la manera següent:

I (rotonda). Edat de la pedra, del bronze i del ferro (l'espai d'aquesta Secció és insuficient i s'està estudiant la manera de trobar un lloc per a estendre'l).

II. Sala ibèrica.

III. Galeria anexa a la sala ibèrica: Civilització cartaginesa d'Eivissa.

IV. Empúries.

V. Galeria anexa a la sala d'Empúries: Objectes comparatius de ceràmica grega i objectes etruscs.

VI. Segona galeria anexa a la sala d'Empúries: Època romana.

PLA DE TREBALLS ULTERIORS.—Després del que ha estat realitzat i tenint en compte els problemes la investigació dels quals sembla més interessant, cal proposar com a finalitats a perseguir i mitjans per a aconseguir-les, el següent:

I. Una investigació sistemàtica de les coves i abrics de la regió de Capellades sembla que podria donar alguna llum per aclarir el nostre paleolític, esperant que altres descobriments facin conèixer nous nuclis d'aquella civilització.

II. Per a l'estudi del nostre neolític i eneolític, cal emprendre sistemàticament, no parant fins que s'hagin exhaurit les estacions conegudes o que es vagin descobrint, el següent:

a) *Les Coves.* — Convé seguir les investigacions actualment pel nucli de coves de la costa empordanesa (cova dels Ossos de Torroella de Montgrí i altres), que segurament confirmaran el que es pot sospitar després de l'excavació de la cova de Can Sant Vicens de Sant Julià de Ramis, ço és, que en aquelles comarques la cultura que apareix a les coves està més en relació amb la dels megalits que amb la dels altres nuclis de coves dels massissos del centre de la província de Lleyda i de la Catalunya meridional, que més tard caldria seguir estudiant.

b) *Els monuments megalítics.* — Malgrat la major part estiguin molt mal conservats, sempre s'hi sol trobar quelcom que permet incorporar noves dades al resultat general de la investigació i contribueixin a l'aclariment de llur problema un dels més interessants de la Prehistòria. A més aquesta investigació és d'extraordinària urgència, puix cada dia que passa, estan més en perill d'ésser destruïts o excavats fraudulentament.

c) *Sepulcres no megalítics.* — Caldria comprovar les dades i eventualment excavar els que amb seguretat es descobririen a la regió de les Piles de Vallfogona del Riu Corb i del Montsant (on se n'han descobert i citat diverses vegades).

III. En defecte de notícies referents a l'Edat del Bronze de Catalunya i que sols la casualitat pot aportar, cal amb especial interès seguir l'estudi dels monuments de les Balears, a ésser possible fins llur acomplert exhauriment. Així seria possible, a més d'obtenir un copiós material, aconseguir dades de capital importància per al coneixement de la cultura dels talaiots, i a ben segur que es podria precisar millor ço que fa referència a l'estudi de les formes arquitectòniques i sobretot als començos i acabaments de la cultura en qüestió, veient si, com sembla avui, és una transformació de la cultura argàrica que continua amb una lenta evolució fins a l'avançada Edat del Bronze.

IV. Cal revisar les notícies sobre les necròpolis de la primera Edat del Ferro, devent-se aclarir el referent a la possible existència d'una necròpolis semblant entre Roses i Palau.

V. Respecte a l'època ibèrica de Catalunya, cal seguir abans que tot les excavacions de Puig Castellar en relació amb les quals caldria més endavant revisar ço que és conegut de la necròpolis de Cabrera de Mataró i les notícies referents a altres estacions que s'han assenyalat a la costa. A l'interior caldria reempendre l'estudi de la cultura ibèrica de l'Urgell i de la Segarra, començant-lo per l'excavació del poblat de Tornabous.

VI. L'estudi sistemàtic de la cultura ibèrica del Baix Aragó en les immediacions de Calaceit és quelcom a seguir fins al seu exhauriment i abans d'empendre altres treballs en la regió, car en dites localitats un feliç atzar fa que gairebé cada poblat pertanyi a un sol moment de l'evolució ibèrica, diferent del d'aquells a que corresponen els altres. Amb això l'estudi de la cultura ibèrica de la regió de Calaceit és preciós per a la cronologia ibèrica general, en defecte d'estacions amb estratigrafia, ço per ara sembla difícil de trobar. Ultra l'acabament del poblat de Sant Antoni, caldria excavar el de la Mirabeta i Els Castellans, que semblen de la transició del segon període, i el de Les Ombries i el Mas de Madalenes que il·lustren segurament el començ del segon període al qual pertany Sant Antoni.

VII. La investigació de l'època romana té de partir, a més, d'altres treballs secundaris de l'estudi de Tarragona del qual cal esperar grans resultats.

Això és ço que el sotscriu director del Servei d'Investigacions Arqueològiques té l'honor d'exposar a aqueixa honorable Secció Històrico-Arqueològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS.

Barcelona, 31 de desembre de 1920. — El Director del Servei, P. BOSCH GIMPERA.